

มนุษย์กับความขัดแย้ง: โลกทัศน์และชีวิตศน์ในพระพุทธศาสนา

โดย

พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส, ผศ.ดร

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. เกริ่นนำ

เพราะเหตุใดมนุษย์และสังคมจึงต้องขัดแย้งกัน หรือว่าพื้นฐานของความขัดแย้ง แท้ที่จริงแล้ว เหตุผลที่ต้องขัดแย้งก็เพราะความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็น (Necessary) หรือเป็นธรรมชาติ (Nature) ของมนุษย์และสังคมนั่นเอง ฉะนั้น มนุษย์และสังคมจึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงความขัดแย้งดังที่ชัชวพันธ์ สถาอานันท์ ให้ความเห็นว่า “ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ชาติไม่เคยว่างเว้นจากความขัดแย้ง ไม่ว่าจะในระดับบุคคล มนุษย์มิได้ถือกำเนิดมาเหมือนกันแต่เป็นความแตกต่างอันเป็นผลมาแต่พันธุกรรม หรือสภาพแวดล้อมทางสังคม”¹ จากสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นดังกล่าว ทำให้เกิดการตั้งคำถามว่า สุดท้ายแล้ว ความขัดแย้งเป็นบุญที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้แก่สังคม หรือว่าเป็นบาปที่สาบมนุษย์และสังคมให้จมอยู่กับปัญหา และความวุ่นวายระหว่างมนุษย์และสังคม

ในขณะที่นักขัดแย้งวิทยา (Conflict Theorists) ที่จัดอยู่ในกลุ่มของนักสังคมวิทยา (Social Theorists) มองว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” (Social Animals) ที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็นส่วนหนึ่งของผลผลิตจากการคบหาสมาคมซึ่งกันและกันของบุคคลในสังคม² ซึ่งการที่มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตอยู่รอดในสังคมได้นั้น ก็จำเป็นที่จะต้องอาศัยปัจจัยทางชีวภาพ³ และปัจจัยด้านอื่น ๆ เพื่อสนอง “ความต้องการ” ของตนเอง คำถามมีว่า “ความอยาก หรือความต้องการ” ได้เข้าไปสัมพันธ์กับความขัดแย้งอย่างไร เพราะการที่มนุษย์และสังคมไม่เข้าใจธรรมชาติของความอยากหรือความต้องการอย่างแท้จริงใช้หรือไม่ จึงทำให้ “ติดกับดัก” ของความขัดแย้ง

¹ ชัชวพันธ์ สถาอานันท์, สันติทฤษฎี/วิถีวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๖.

² Thoresten Sellin, **Culture Conflict and Crime**, (New York: Social Science Research Council, 1938).

³ ม.ร.ว.พฤทธิสาร ชุมพล, “สันติภาพภายใต้เงื่อนไขของความขัดแย้งทางสังคมและการเมือง”, ใน **มนุษย์กับสันติภาพ**, (ศรีเพ็ญ ศุภพิทยากุล บรรณาธิการ), (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑.

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นที่ซามูเอล ฮันติงตัน (Samuel Huntington)⁴ ให้ความเห็นเรื่อง “การปะทะกันทางวัฒนธรรม” จนทำให้ธีรยุทธ บุญมี⁵ และสุรชาติ บำรุงสุข⁶ ได้ตอกย้ำว่า รากฐานสำคัญของความขัดแย้งในลักษณะดังกล่าวเป็นเพราะชาติพันธุ์-ชาตินิยม (Ethno-Nationalism) ซึ่ง ชัยวัฒน์ สถาอานันท์⁷ และรอฮีม ปรามาส⁸ ก็มองว่า ลัทธิเผ่าพันธุ์-ลัทธิเชื้อชาตินิยม (Ethnocentrism) และการยึดหลักโดยเน้นศาสนาของตัวเองเป็นศูนย์กลาง (Religion Centric) นั้นเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้เกิดความขัดแย้งในยุคปัจจุบัน ซึ่งประเด็นเหล่านี้ สัมพันธ์กับความอยาก โดยเฉพาะประเด็น “ความอยากมี อยากเป็น” ในพระพุทธศาสนาด้วยหรือไม่

พระพุทธศาสนาซึ่งถือได้ว่าเป็น “ศาสนาแห่งสันติ”⁹ มีท่าทีต่อปัญหาข้างต้นอย่างไร พระพุทธศาสนายอมรับได้หรือไม่ว่า “ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์และสังคม”¹⁰ พระพุทธเจ้าทรงมองความขัดแย้งอย่างไร ทรงมองว่าเป็น “ธรรมชาติของมนุษย์” ซึ่งถือได้ว่าเป็น “สิ่งที่มนุษย์หลีกเลี่ยงไม่พ้นใช่หรือไม่” หรือทรงมองว่า “ความขัดแย้งไม่ใช่ธรรมชาติของ

⁴ นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกัน ได้นำเสนอแนวคิด เรื่อง "การปะทะกันของอารยธรรม" (The Clash of Civilizations) ดูเพิ่มเติมใน วารสาร Foreign Affairs ฉบับ Summer 1993

< <http://www.zmag.org/terrorframe.htm> 221144release date CPMPWBContents P. Member P>

⁵ ธีรยุทธ บุญมี, **Road Map ประเทศไทย**, กรุงเทพมหานคร: สายธาร, ๒๕๔๗), หน้า ๓๖-๓๗.

⁶ สุรชาติ บำรุงสุข, “สงครามข้ามรัฐ-สงครามในรัฐ: จากสถานการณ์โลกถึงภาคใต้”, ใน **มติชนสุดสัปดาห์** (ฉบับที่ ๑๒๔๕): ๓๓.

⁷ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, **อาวุธมีชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐-๓๕.

⁸ รอฮีม ปรามาส, **สงครามอนาคต และนวัตกรรมทางการทหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มติชน, ๒๕๔๗), หน้า ๓๖.

⁹ คำว่า “ศาสนาแห่งสันติ” นี้ สรุปและประเมินจาก ๓ หลักการใหญ่ กล่าวคือ (๑) หลักการแห่งสันติเชิงปรมาตม์ที่ชี้ให้เห็นว่า “สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี” (นฤติ สนธิปริ สุขิ), พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๒๐๒/๕๒(๒) หลักการแห่งสันติเชิงสังคม หรือเชิงสมมติที่ไม่เห็นด้วยกับการบาดหมาง การทะเลาะวิวาท อาฆาต ทำลายซึ่งกันและกัน (บาลี) ๒๕/๓๘๗-๓๘๘/๔๘๘-๔๙๐, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๓๘๗-๓๘๘/๖๕๐-๖๕๑, โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเสนอหลักการที่ว่า “บุคคลที่จะชื่อว่าประเสริฐทั้งกาย วาจา และใจ หรือเป็นคนดีนั้น ไม่ใช่เพราะการเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย (อหีสา สพฺพปาณาณิ)”, (บาลี) ๒๕/๒๓๐/๖๓. พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๒๓๐/๑๑๖. พุ.อปทาน. (บาลี) ๓๒/๒๑/๓๕๘, (ไทย) ๓๒/๒๑/๔๘๖ และ (๓) องค์การสหประชาชาติยกย่องให้วันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากลของสหประชาชาติเพราะเป็นศาสนาแห่งสันติภาพใน ๒๕๔๑.

¹⁰ นักคิดที่มองความขัดแย้งในลักษณะนี้ ประกอบไปด้วยนักคิดต่างประเทศ เช่น จอร์จ ซิมเมลดราล์ฟ คาร์เรนดอร์ฟ เจมส์ โค เป็นต้น ส่วนนักคิดของประเทศไทย เช่น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) วันชัย วัฒนศัพท์ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ และสมภาร พรหมทา (ดูรายละเอียดใน พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษากรณีลุ่มน้ำแม่ตาซ้าง จ.เชียงใหม่”, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๘.

มนุษย์” หากคำตอบเป็นไปในลักษณะนี้ พระองค์นำเสนอคำว่า “ทุกข์” ใน “ไตรลักษณ์” และพยายามจะย้ำว่า “เราสอนเรื่องทุกข์กับความดับทุกข์” ขึ้นมาเพื่ออะไร

ในขณะที่เดียวกัน หากคำสอนเรื่อง “ความทุกข์” คือ “ความขัดแย้ง” ของชีวิตในเชิงปัจเจก และเชิงสังคมวิทยา ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ เข้าใจ ละหรือจัดการแล้ว ถ้าเป็นเช่นนั้น มนุษย์และสังคมควรจะกำหนดรู้ และมีท่าทีต่อความขัดแย้งอย่างไรจึงดำเนินชีวิตได้อย่างประสานสอดคล้องและมีความสุขบนโลกของความแตกต่างที่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน

๒. เพราะเหตุใด มนุษย์และสังคมจึงขัดแย้งกัน

เมื่อศึกษาและวิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาจะพบคำตอบใน ๒ ประเด็นใหญ่ๆ ด้วยกัน กล่าวคือ

๒.๑ เหตุปัจจัยภายในที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง

“บัญญัติธรรม” ซึ่งหมายถึง “ธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า” ถือได้ว่าเป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้มนุษย์และสังคมเกิดความขัดแย้ง เหตุผลสำคัญที่ทำให้หมวดธรรมกลุ่มนี้ได้ชื่อว่า “เนิ่นช้า” ก็เพราะเมื่อเกิดขึ้น หรือมีอยู่ในบุคคลใด หรือองค์กร หรือกลุ่มบุคคลใด จะทำให้บุคคล หรือองค์กรนั้นเกิดการพัฒนาไปอย่างล่าช้า หรือพัฒนาศักยภาพภายในได้อย่างล่าช้า นั่นเอง

“บัญญัติธรรม” นี้ ประกอบไปด้วยหลักธรรมที่สำคัญ ๓ ประการ กล่าวคือ ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ¹¹ ทั้งสามประการถือได้ว่าเป็นอิทธิพล และมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในบุคคล หรือกลุ่มบุคคล

๒.๑.๑ ตัณหา: ที่มาของความขัดแย้ง

“ตัณหาเป็นที่มาของความขัดแย้งอย่างไร” สาเหตุสำคัญที่ทำให้ตัณหาเป็นตัวจุดชนวนให้เกิดความขัดแย้งในแง่ของการทะเลาะวิวาทก็เพราะมีคำว่า “สิ่งเป็นที่รัก” เข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะหากวิเคราะห์คำว่า “สิ่งเป็นที่รัก” ย่อมมีนัย ๒ ประการ กล่าวคือ “สัตว์¹² และสังขาร¹³” สิ่งที่เป็นที่รักทั้ง ๒ ประการนี้จัดได้ว่าเป็น “หัวเชื้อ” สำคัญที่ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน เพราะมนุษย์มีความหวาดระแวงว่าสิ่งที่ตนเองรักนั้นจะถูกบุคคลอื่นแย่งไป กำลังถูกแย่งไป หรือถูกแย่งชิงไปแล้ว ขณะเดียวกัน เมื่อสิ่งที่ตนเองรักจะผันแปรไป กำลังผันแปรไป

¹¹ บุ.ม. (บาลี) ๒๕/๓๔/๑๕๗. บุ.ม. (บาลี) ๒๕/๘๑/๑๓๐. บุ.ม. (บาลี) ๒๕/๑๐๕/๒๓๑. ธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า คือ ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ บุ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๐๕/๓๓๑. ธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า มีตัณหาเป็นต้น ชื่อว่า ธรรมเป็นส่วนแห่งความเนิ่นช้า ในพระสูตรบางแห่งเรียงบัญญัติธรรมโดยเริ่มจาก “ตัณหา มานะ และทิฏฐิ” ดูเพิ่มเติมใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๕๓/๔๔๕. เป็นที่น่าสังเกตว่า ในเล่มที่ ๒๕ นี้จะเรียงตามที่ปรากฏในงานวิจัยนี้ทั้งสิ้น. ปปญจาเยว ปปญจสงขชาติ ตณฺหาทปิปปญจาเยว ปปญจสงฺขา บุ.ม.อ. /๑๐๕/๓๕๕.

¹² สัตว์ ได้แก่ มารดา บิดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว บุตร ธิดา มิตรหรือผู้ร่วมสายโลหิต เป็นต้น

¹³ สังขาร ได้แก่ รูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ

หรือได้ผันแปรไปแล้ว¹⁴ อาการเหล่านี้เองที่ทำให้มนุษย์ต้องทะเลาะวิวาทกันเพื่อช่วงชิง “ภาวะการนำ” เพื่อให้สิ่งนั้น “คงดำรงอยู่กับตน” โดยการยึดมั่นในสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นของเรา ด้วยอำนาจแห่งตัณหา

ในประเด็นเดียวกันนี้ พราหมณ์อารามทัณฑะได้ถามพระมหากัจจายนะว่า “อะไรคือ เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างกษัตริย์กับกษัตริย์ พราหมณ์กับพราหมณ์ และ คฤหบดีกับคฤหบดี” คำตอบก็สอดคล้องกับประเด็นเบื้องต้นว่า “เพราะความยึดมั่นกามราคะ ตกอยู่ ในอำนาจกามราคะ กำหนดยินดีในกามราคะ ถูกกามราคะกลุ้มรุม และถูกกามราคะครอบงำ เป็นเหตุ”¹⁵ อย่างไรก็ตาม กามทั้งหลายยังทำให้ “มารดากับบุตร บุตรกับมารดา บิดากับบุตร บุตรกับบิดา พี่น้องกัน ย่อมถึงการทะเลาะ แกร่งแแย้ง และวิวาทกัน ทำร้ายกันและกันด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้าง ศัสตราบ้าง ถึงความตายในที่นั้นบ้าง ได้รับทุกข์ปางตายบ้าง” และเพราะกามนั่นเองจึงทำให้ “ชนทั้งหลายถือดาบและโล่ จับธนูพาด ลูกศรบ้าง วิ่งเข้าสู่สงครามปะทะกันทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อพวกเขายิงลูกศรไปบ้าง พุ่งหอกไปบ้าง กวาดแกว่งดาบฟันบ้าง ชนเหล่านั้นถูกลูกศรเสียบเอาบ้าง โดยหอกแทงบ้าง ถูกดาบตัดศีรษะ พวกเขตายในที่นั้นบ้าง...”¹⁶

สิ่งที่สามารถยืนยันสมมติฐานข้อนี้ได้ดีที่สุดก็คือ ประเด็นที่ว่าด้วย “สงครามน้ำ” ระหว่างชาวศากยะและโลกิยะก็จัดได้ว่า เป็นสงครามที่เริ่มต้นด้วยการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ เพื่อนำไปใช้ในเชิงกลศึกกรรม นอกจากนี้ สงครามระหว่างพระเจ้าปเสนทิโกศล และพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นการแย่งชิงดินแดน และพื้นที่ทางเศรษฐกิจ หรือสงครามระหว่างพระเจ้าอชาตศัตรูกับเจ้าลิฉฉวีเพื่อแย่งชิงคันธชาติ สงครามเหล่านี้ จัดได้ว่าเป็น “สงครามวัตถุกาม” ทั้งสิ้น โดยมี “ตัณหา” เป็นผู้บัญชาการอยู่เบื้องหลังการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายนอก

๒.๑.๒ ทิฏฐิ: ที่มาของความขัดแย้ง

คำว่า “ทิฏฐิ” หมายถึง “ความเห็น” หรือ “ลัทธิ” ทิฏฐิในบริบทนี้ได้แก่ทิฏฐิในแง่ “ลบ” ประกอบไปด้วยสักกายทิฏฐิ ๒๐ มิจฉาทิฏฐิ ๑๐ อันตคาหิกทิฏฐิมิวัตถุ ๑๐ จนถึงทิฏฐิ ๖๒¹⁷ การที่มนุษย์ยึดมั่นถือมั่นในทิฏฐิ (ทิฏฐุปาทาน) อย่างใดอย่างหนึ่งดังที่ได้กล่าวแล้ว จึงทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันในกลุ่มของคนที่มีความเห็นแตกต่างกันแต่ไม่ยอมรับ¹⁸ ความคิดเห็นของคนอื่น เนื่องจากบุคคลแต่ละคนมีจุดยืนของตัวเอง ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงย้ำว่า

¹⁴ พ.ม. (ไทย) ๒๕/๘๕/๓๐๑-๓๐๒.

¹⁵ อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๓๘/๘๓.

¹⁶ พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๓๖/๔๔๓-๔๔๔.

¹⁷ พ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๓๔/๔๕๒-๔๕๔.

¹⁸ บาลีใช้คำว่า “ไม่ยอมรับธรรมของคนอื่นเลย” อธิบายว่า “ไม่ยอมรับ คือไม่เห็นตามไม่คล้อยตาม ไม่ยินดีตามธรรม คือ ทิฏฐิ ปฏิปทา มรรค ของผู้อื่น. พ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๑๕/๓๔๑.

“ชนเหล่าใดยังถือทิฐิ¹⁹ ชนเหล่านั้น ย่อมเที่ยวกระทบกระทั่งกันในโลก”²⁰ และ “สัตว์ทั้งหลาย ผู้ยึดถือในทิฐิตั้งหลายว่า ยอดเยี่ยม ย่อมทำทิฐิใตให้ยิ่งใหญ่ในโลกกล่าวทิฐิอื่นทุกอย่าง นอกจากทิฐินั้นว่าแล้ว เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้”²¹ ดังจะเห็นได้จากกรณีของพราหมณ์ที่ถือทิฐิต่างกันว่า สิ่งทั้งปวงเป็นที่พอใจแก่เรา สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจแก่เรา บางสิ่งเป็นที่พอใจแก่เรา และบางสิ่งไม่เป็นที่พอใจแก่เรา” จึงทุ่มเถียงกัน เมื่อทุ่มเถียงกัน ทำลายกัน และเบียดเบียนกัน²²

อย่างไรก็ตาม การขัดแย้งกันในลักษณะนี้มีได้เกิดขึ้นเฉพาะพราหมณ์ หรือเจ้าลัทธิต่าง ๆ แต่ประการใด แม้ในหมู่สมณะก็เช่นเดียวกัน ดังที่พราหมณ์อารามทัณฑะได้ถามพระมหากัจจายนะว่า “อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้สมณะขัดแย้งกับสมณะ” ท่านก็ตอบว่า “เพราะความยึดมั่นทิฐิราคะ ตกอยู่ในอำนาจทิฐิราคะ กำหนดยินดีในทิฐิราคะ ถูกทิฐิราคะกลุ้มรุม และถูกทิฐิราคะครอบงำเป็นเหตุ แม้สมณะก็ขัดแย้งกับสมณะ”²³

กรณีศึกษาที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ การที่พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีนครเถียงกันเกี่ยวกับ “น้ำที่เหลือไว้ในกระบวยเป็นอาบัติหรือไม่” ประเด็นนี้ได้สะท้อนแนวคิดในเชิง “ทิฐิวิวาทะ” ได้เช่นเดียวกัน เพราะพระวินัยธร และพระธรรมกถึกต่างก็มีจุดยืนของตัวเอง จึงทำให้ข้อขัดแย้งลุกลามไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนั้น ประเด็นที่เกี่ยวข้องในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ถึง ๓ ก็เช่นเดียวกัน ความคิดเห็นที่แตกต่างกันระหว่างพระปุราณะกับพระสงฆ์กระแสหลักที่นำโดยพระมหากัสสปเถระเกี่ยวกับการตีความวัตถุ ๘ ประการที่ดี การตีความพุทธบัญญัติที่แตกต่างกันระหว่างพระยสกาภิกษุบุตรและคณะที่เป็นพระสงฆ์กระแสหลักกับพระภิกษุเมืองวัชชี เป็นต้นที่ดี เหล่านี้ล้วนสะท้อนนัยที่นาสนใจเกี่ยวกับ “การยึดมั่นในทิฐิ” ของตนทั้งสิ้น

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว “ทิฐิ” จัดได้ว่าเป็นตัวแปรที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พราหมณ์ เจ้าลัทธิ หรือสมณะต่าง ๆ ต้องทะเลาะวิวาทกัน เพียงเพราะต้องการรักษาจุดยืนของตนเองเอาไว้ โดยไม่ยอมรับ หรือสนใจแนวคิดของคนอื่น และนอกจากการไม่ยอมรับและไม่สนใจแล้ว ยังเป็นที่มาของการดูถูก และเหยียดหยามดังพุทธพจน์ที่ว่า²⁴

“สัตว์เกิดผู้ยึดถือในทิฐิตั้งหลายว่ายอดเยี่ยม
ยอมทำทิฐิใตให้ยิ่งใหญ่ในโลก
กล่าวทิฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิฐินั้นว่า ‘แล้ว’

¹⁹ ซึ่งทิฐิตามนัยนี้ก็คือ “โลกเที่ยง... หรือหลังจากตายไปแล้วตาคจะว่าเกิดอีกก็ไม่ใช่ จะว่าไม่เกิดอีก ก็ไม่ใช่” เป็นต้น เมื่อยึดถือจึงกระทบกระทั่งกัน ทำร้ายกัน ด้วยอำนาจแห่งทิฐิ พุ.ม. (ไทย) ๒๕/๘๒/๒๔๔-๒๔๕.

²⁰ พุ.ม. (ไทย) ๒๕/๘๒/๒๔๓.

²¹ พุ.ศ. (ไทย) ๒๕/๘๐๓-๘๐๓/๖๕๔.

²² ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๒-๒๐๔/๒๓๕-๒๔๒.

²³ ทิฐิราคะในที่นี้ หมายถึงราคะที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยทิฐิ ๖๒ ประการเป็นเหตุ อภ.ทุก.อ. ๒/๓๘/๔๘.

²⁴ พุ.ม. (ไทย) ๒๕/๓๑/๑๒๓.

เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิเวกไปได้”

ประเด็นที่ทำให้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตก็คือว่า อะไรเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้เจ้าลัทธิตีหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งยกย่องลัทธิตี หรือแนวคิดของตัวเอง แล้วทับถมแนวคิดอื่นว่า “ใช้ไม่ได้” หรือ “ไม่เข้าท่า” คำตอบที่ค้นพบก็คือ เจ้าลัทธิตีหรือเจ้าของแนวคิดต่าง ๆ เห็นช่องทางที่จะได้รับผลประโยชน์ใน ๒ ด้านด้วยกัน²⁵ กล่าวคือ อานิสงส์ในชาตินี้ ซึ่งได้แก่ ได้รับผลประโยชน์ในแง่ของสักการะ ความเคารพ การนับถือ การบูชา การยำเกรง จากผู้ที่นับถือ และชื่นชอบในแนวคิดต่าง ๆ และอานิสงส์ในชาติหน้า ได้แก่ การเชื่อมัน และยึดมั่นในกฎธุดังกล่าวนั้น จะเป็นเหตุเป็นผลให้ตัวเองได้ไปเกิดภพและภูมิที่ตัวเองต้องการ และแนวคิดนี้จะ เป็นสะพานให้ตัวเองทอดเดินไปสู่ความบริสุทธิ์หมดจดได้

เหตุผลทั้ง ๒ ประการดังกล่าว จัดได้ว่าเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้บุคคล หรือกลุ่มบุคคลพยายามรักษา “ที่มั่น” “จุดยืน” เอาไว้ให้ได้ เพราะการพยายามรักษา “ที่มั่น” ย่อมหมายถึงการรักษา “พื้นที่” ของการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างสมเกียรติ และมีความสุขในโลกนี้ นอกจากนี้ การที่บางคนพยายามรักษาจุดยืนของตัวเองเอาไว้อาจเป็นเพราะการเล็งผลเลิศว่า แนวคิดของตัวเองหรือกลุ่มของตนก่อให้เกิดสันติสุขในโลกหน้า หรือภพหน้าได้ ถึงแม้ว่าการรักษาจุดยืนดังกล่าวต้องแลกมาด้วยการทะเลาะวิวาท หรือต้องฆ่าคนอื่น ๆ ที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของเรา หรือการใช้คนอื่นเป็นเครื่องมือในการทำลายล้างคนที่ไม่เห็นด้วยกับตัวเอง และหากต้องการให้สถานการณ์ความรุนแรงดังกล่าวเต็มไปด้วยความสมเหตุสมผลมากยิ่งขึ้นก็อาจจะฆ่า หรือทำลายเครื่องมือที่ตนเองใช้งานเรียบร้อยแล้วก็ได้ ดังจะเห็นได้จากการที่กลุ่มเด็ยร์ถียได้ใช้นางสุนทรีเป็นเครื่องมือในการกำจัดพระพุทธรูปเจ้าเป็นกรณีศึกษา เพียงเพราะต้องการได้ลาภ สักการะ และการนับถือจากคน อื่น ๆ ในสังคม หลังจากนั้นก็ได้สั่งให้นางสุนทรี

๒.๑.๓ มาณะ: ที่มาของความขัดแย้ง

พระพุทธรูปเจ้าให้คำจำกัดความคำว่า “มาณะ” ว่า “การถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นดุษฎี ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นดุษฎี”²⁶ ปัญหาก็คือ “อะไรที่ทำให้มนุษย์สำคัญตัวเองว่าดีกว่าคนอื่น” จากการศึกษาพบว่า มนุษย์ใช้สถานะของความเป็นชาติ โคตร ความเป็นบุตรของผู้มีตระกูล ความเป็นผู้มีรูปร่างงาม ทรัพย์ การศึกษา หน้าที่การงาน หลักแห่งศิลปวิทยา วิทยฐานะ ความคงแก่เรียน ปฏิภาณ หรือ สิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า เราเลิศกว่าเขา”²⁷ หากวิเคราะห์ในประเด็นนี้ก็คือ มนุษย์ได้อาศัยคุณสมบัติดังกล่าวเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสดงตน หรือแสดงตัวว่า “ตัวเองดี” หรือ “เด่นกว่าคนอื่น” ในคุณสมบัติเหล่านั้น และนั่นจึงเป็นที่มาของการ “ถือตัว” และ “ยึดมั่นในความถือตัว”

²⁵ พ.ม. (ไทย) ๒๕/๓๒-๓๓/๑๒๕-๑๒๖.

²⁶ พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐๓/๓๕๓. ดูเทียบใน พ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๓๘/๕๑๐.

²⁷ พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐๓/๓๕๑-๓๕๓. ดูเทียบใน พ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๓๘/๕๑๐-๕๑๐.

ประเด็นจึงอยู่ตรงที่ว่า “การถือตัว ความลำพอง หรือความทะนงตน” นั้น ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทจนนำไปสู่การฆ่ากัน หรือการทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์กันได้อย่างไร ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ใด สำคัญว่า เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา หรือด้อยกว่าเขา ผู้นั้นพึงต้องวิวาทกันด้วยความถือตัวนั้น”²⁸

สาเหตุสำคัญก็เพราะว่าการถือตัวดังกล่าวนี้นำไปสู่การลบหลู่ ดูหมิ่น และเกลียดชังคนอื่น ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากกรณีของ “เจ้าศากยะ” มีความถือตัวว่า เผ่าพันธุ์ของตัวเองเป็นเผ่าพันธุ์ที่ดี บริสุทธิ์ และวิเศษกว่าคนอื่น ฉะนั้น จึงเป็นไปไม่ได้ที่ธิดาภคินีศากยะจะต้องไปแต่งงานกับพระเจ้าปเสนทิโกศลที่มี “ที่มา” หรือ “ต้นกำเนิดไม่ชัดเจน” และในขณะที่เดียวกัน การที่ลูกหลานของเจ้าศากยะจะไหว้พระเจ้าวิชูชกะก็เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้เช่นเดียวกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่พระเจ้าวิชูชกะซึ่งเป็นลูกนางทาสจะนั่งตั้งของเจ้าศากยะก็นับเป็นการกระทำที่ “นารังเกียจ” ฉะนั้นจึงต้องใช้หน้ามล้าง การกระทำ และแสดงออกในลักษณะนี้ ย่อมนับว่าเป็นการดูหมิ่น ชิงชัง และรังเกียจคนอื่น และการกระทำดังกล่าวนี้เองได้นำไปสู่ “ภาวะแห่งการเกลียดชัง” ที่พระเจ้าวิชูชกะมีต่อเจ้าศากยะจนนำไปสู่ “สงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์” ในที่สุด

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วทำให้พระพุทธเจ้าต้องย้ำเตือนพระภิกษุทั้งหลายว่า²⁹ “ภิกษุไม่พึงสำคัญตนว่า เราเลิศกว่าเขา เราด้อยกว่าเขา หรือว่าเราเสมอเขาเพราะคุณธรรมนั้น” การย้ำเตือนในลักษณะดังกล่าวนี้ ย่อมเป็นเพราะพระองค์ได้ทรงมองเห็นหายนะที่จะเกิดขึ้นแก่ตัวของพระภิกษุในแง่ของการฝึกฝนพัฒนาตนเอง และการดำรงตนอยู่ในสังคมสงฆ์และสังคมอื่น ๆ

จะพบว่า เกิดจากรากเหง้าที่สำคัญ ๓ ประการ กล่าวคือ “ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ” รากเหง้าเหล่านี้ถือได้ว่า “เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเนิ่นช้า” ในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ และเหนี่ยวรั้งการพัฒนาองค์กร และสังคมด้วย ดังจะเห็นว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมที่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะวิวาทจนนำไปสู่การฆ่ากัน หรือทำลายกันนั้นล้วนเกิดจากรากเหง้าเหล่านี้ทั้งสิ้น ฉะนั้น กระบวนการแก้ไขปัญหาก็ไม่ได้มองเพียงแค่ปรากฏการณ์ภายนอกเท่านั้น หากต้องมองเข้าไปเพื่อทำการศึกษา และเข้าใจในมิติภายในด้วย จึงทำให้ปัญหาได้รับการแก้ไขอย่างตรงจุดและรอบด้าน

๒.๒ เหตุปัจจัยภายนอกที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง

เหตุปัจจัยภายนอกที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งนั้น จากการศึกษาและวิเคราะห์คัมภีร์ในพระพุทธศาสนานั้น พบประเด็นที่น่าสนใจ ดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ข้อเท็จจริง หรือข้อมูลเป็นที่มาของความขัดแย้ง

ข้อเท็จจริงหรือข้อมูลนี้ ถือได้ว่าเป็นตัวแปรสำคัญที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้ง ซึ่งเหตุปัจจัยหลัก ๆ ที่ข้อมูลหรือข้อเท็จจริงนำมาซึ่งความขัดแย้งก็เพราะว่า การวิเคราะห์ การ

²⁸ บุ.ม. (ไทย) ๒๒/๗๗/๒๓๑.

²⁹ บุ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๕๓/๔๒๐.

ตีความ การแปรผลข้อมูล และการสื่อสารที่ผิดแผกแตกต่างออกไปจากข้อเท็จจริงที่คงอยู่ หรือในทิศทางตรงกันข้าม เราอาจจะเข้าใจ ซึ่งความเข้าใจอาจจะเกิดจากการตีความ วิเคราะห์ หรือได้รับ ความบอกเล่าจากบุคคลที่น่าเชื่อถือ แต่เมื่อมีบางคนได้นำข้อมูลที่เป็นชั้นปฐมภูมิมาชี้แจง เราอาจจะ ไม่ยอมรับ และมองว่าข้อมูลดังกล่าวนั้นอาจจะไม่ใช่ข้อมูลที่แท้จริงก็ได้

เมื่อนำประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดการหมกหมอง การทะเลาะ แก่งแย่ง และวิวาทดังกล่าวมาวิเคราะห์ประเด็นความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใน “กรณีโกสุมพีศึกษา กรณีการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒” จะพบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความขัดแย้งด้านข้อมูลดังนี้

(๑) ประเด็นที่เกิดขึ้นในกรณีโกสุมพีศึกษา³⁰ พบว่า แรกเริ่มเดิมทีนั้น พระวินัยธรได้บอกพระธรรมกถึกว่า การที่พระธรรมกถึกเหลือน้ำชำระเอาไว้ในกระบวยนั้นไม่จัดว่าเป็นอาบัติเพราะไม่ได้ตั้งใจ ซึ่งพระธรรมกถึกก็คล้อยตามประเด็นดังกล่าว แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป พระวินัยธรกลับนำเสนอข้อมูลใหม่ว่า สิ่งที่พระธรรมกถึกทำนั้น เป็นการต้องอาบัติทั้ง ๆ ที่ไม่รู้

ตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดสถานการณ์เช่นนี้ก็เพราะพระวินัยธร และพระธรรมกถึกเข้าถึงข้อมูลที่แตกต่างกัน พระวินัยธรทราบที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติวินัยข้อดังกล่าว แต่พระธรรมกถึกไม่ทราบข้อเท็จจริงดังกล่าว และการที่ทั้งคู่เข้าถึงข้อมูลที่แตกต่างกันนั้น ได้ทำให้ปฐมบทของความขัดแย้งได้เกิดขึ้น นอกจากนั้น ความขัดแย้งได้ปะทุขึ้นมาอีกเมื่อพระวินัยธรได้แปรข้อมูลอันเป็นประเด็นส่วนตัวของทั้งคู่ไปสู่ลูกศิษย์ของท่าน และการแปรข้อมูลดังกล่าวจะไม่เกิดความขัดแย้งเลย หากเต็มไปด้วยข้อมูลที่เต็มไปด้วยข้อเท็จจริง

ประเด็นความขัดแย้งได้ลุกลามขึ้นเมื่อพระธรรมกถึกมองว่า ตนเองไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการนำเสนอข้อมูลดังกล่าว เพราะข้อมูลดังกล่าวได้ทำให้เกิดภาพลบแก่ตนเอง ดังนั้น การนำเสนอข้อมูลของพระธรรมกถึกในขั้นนี้ แทนที่จะตอบคำถามให้แก่ข้อมูลที่เกิดขึ้นแก่ลูกศิษย์ตามความเป็นจริงเพียงเท่านั้น แต่สิ่งที่นำเสนอเพิ่มเติมจากข้อมูลดังกล่าวก็คือ “ท่านพูดเท็จ” ประเมินคำพูดในลักษณะนี้พบว่า เต็มไปด้วยอารมณ์และความรู้สึกที่ว่าตัวเอง “ถูกแฉ” หรือ “ถูกหักหลัง” สรุปก็คือ “เมื่อท่านปรับอาบัติทุกกฎผมได้ ทำไมผมจะปรับอาบัติปาจิตตีย์ท่านไม่ได้” ซึ่งวิธีการนี้เป็นการเผชิญหน้าในลักษณะของการหนามยอกเอาหนามบ่งหรือตาต่อตา ฟันต่อฟัน อุณหภูมิความขัดแย้งจึงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

(๒) กรณีการสังคายนาครั้งที่ ๑³¹ นั้น เมื่อวิเคราะห์จากพฤติกรรมของพระปุราณะพบว่า ท่านยึดมั่นและถือเอาตามที่ตัวเองเคยได้ยินได้ฟังมาว่าควรปฏิบัติตามสิกขาบท ๘ ประการที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ตลอดไป ในขณะที่พระมหากัสสปเถระ และคณะได้ชี้ให้เห็นว่า

³⁰ ดูเพิ่มเติมใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๘-๔๗๓/๓๖๒-๓๖๘. ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๕๓-๕๕๕/๕๓๓-๕๓๖. ม.ม.อ. ๒/๔๕๓-๕๐๐/๓๐๘-๓๑๒.

³¹ ดูเพิ่มเติมใน วิ.จ. ๗/๔๓๗/๓๗๖, วิ.ม. ๕/๓๐๓/๓๗๖. วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๓๘/๓๗๗. ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๑-๔๒/๓๒-๓๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๑-๔๒/๕๐-๕๑. ม.อ.อ. ๓/๔๑-๔๒/๒๑-๒๔. ม.อ.ฎ. ๑/๔๑-๔๒/๒๘-๒๘๘. การวิเคราะห์เพิ่มเติมใน พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษากรณีลุ่มน้ำแม่ตาซ่าง จ.เชียงใหม่”, อ้างแล้ว.

ข้อเท็จจริงหรือข้อมูลดังกล่าวนั้น พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระภิกษุปฏิบัติได้เฉพาะในยุค
ข้าวยากหมากแพงเท่านั้น และถึงแม้ว่าพระมหากัสสปเถระจะยกเหตุผล อันใดมาชี้แจง แต่
พระปราณะก็ไม่ยอมปฏิบัติตาม จะขอปฏิบัติตามมติของตนเองเท่านั้น ซึ่งประเด็นความขัดแย้ง
ของพระเถระทั้งสอง กลุ่มนี้ จึงเกิดขึ้นจากการยืนยันแหล่งที่มาของข้อมูลที่แตกต่างกัน

(๓) กรณีการทำสังคายนาครั้งที่ ๒³² จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ที่พระภิกษุเมือง
วัชชีได้นำเสนอนั้นสอดคล้องกับสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเองไว้ใน ๕ ประการหลักด้วยกัน
ข้อเท็จจริงหรือข้อมูลดังกล่าวนี้เป็นข้อมูลที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับหลักการที่ปรากฏใน
พระไตรปิฎกตามที่พระสงฆ์กระแสหลักนำมากล่าว และชี้ให้เห็นถึงความผิดปกติของกลุ่ม
พระภิกษุเมืองวัชชี การที่ฝ่ายพระภิกษุเมืองวัชชีเข้าถึงข้อมูลที่ผิดพลาดดังกล่าว ได้ทำให้เกิด
ความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง จนนำไปสู่การสังคายนาครั้งที่ ๓

๒.๒.๒ ผลประโยชน์ หรือความต้องการ เป็นที่มาของความขัดแย้ง

ผลประโยชน์ หรือความต้องการนั้น จัดได้ว่าเป็นเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายนอกที่
ชัดเจนประการหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ทรัพยากร หรือสิ่งของมีจำนวนจำกัด แต่ความ
ต้องการ หรือผู้ที่มีความต้องการนั้นมีจำนวนมากกว่า หากไม่สามารถที่จะจัดการทรัพยากรหรือ
สิ่งของอย่างเป็นระบบแล้ว ก็ย่อมเป็นการง่ายที่จะทำให้ความขัดแย้งปะทุขึ้นมาเพื่อแย่งชิงส่วน
แบ่งดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากกรณีการแย่งทรัพยากรน้ำของชาวศากยะและโกลิยะ³³ ก็
เนื่องมาจากการที่ทั้งสองกลุ่มต้องการน้ำเพื่อใช้ในการกสิกรรม แต่ปัญหาก็คือ น้ำนั้นมีปริมาณที่
สามารถจะรองรับพื้นที่นาของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น การเจรจาจึงเกิดขึ้น แต่สุดท้าย
กระบวนการเจรจาก็ล้มเหลวเพราะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งต้องการเป็นเจ้าของทรัพยากรน้ำแต่เพียง
ฝ่ายเดียวเท่านั้น ด้วยเหตุนี้กระแสของความขัดแย้งที่นำไปสู่ความรุนแรงจึงเกิดขึ้น

กรณีสงครามการแย่งชิงหมู่บ้านกาสิระหว่างพระเจ้าปเสนทิโกศลกับพระเจ้าอชาต
ศัตรู³⁴ ก็เช่นเดียวกัน เป็นการตอกย้ำว่า ทั้งคู่ต่างก็ต้องการหมู่บ้านดังกล่าวเพื่อใช้เป็นเขต
เศรษฐกิจ และเป็นรัฐกันชน ซึ่งสอดคล้องกับกรณีสงครามระหว่างพระเจ้าอชาตศัตรูกับเจ้าลจฉวีมี
วัตถุประสงค์ เพื่อแย่งชิงดินแดนซึ่งมีคุณค่าอย่างมหาศาลในผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นตามมา
ผลประโยชน์และความต้องการในสองกรณีหลังนี้จัดได้ว่าเป็น “ตัวแปร” สำคัญที่ทำให้ทั้งสอง
แคว้นต้องทำสงครามระหว่างกันเพื่อแย่งชิงทรัพยากรดังกล่าว โดยมีได้ค้ำประกันว่าผลจากสงคราม
ดังกล่าวจะนำมาซึ่งการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินมากมายสักปานใดก็ตาม

๒.๒.๓ ความสัมพันธ์ เป็นที่มาของความขัดแย้ง ปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่

เกิดขึ้นในกลุ่มของพระวินัยรกับพระธรรมกถึกก็ดี กลุ่มของพระกัสสปเถระกับพระปราณะ
กิติ กลุ่มพระยสกาภคณฑบุตรกับพระภิกษุเมืองวัชชีก็ดี มาจากเหตุปัจจัยภายนอกอีก

³² วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๕๕/๔๐๕-๔๐๕.

³³ ที.สี. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๒.

³⁴ ที.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๕/๑๔๖-๑๔๗. ที.ส.๑๕/๑๒๖/๑๔๗-๑๔๘. ที.ส.๑/๑๒๕-๑๒๕/๑๔๖-๑๔๗.

ประการหนึ่งก็คือ “ความสัมพันธ์” พบว่า เพราะความสัมพันธ์ที่ไม่ดีใช่หรือไม่ จึงทำให้พระวินัยธรตำหนิพระธรรมกถึกกลับหลังว่าเป็นอาบัติทั้งที่ไม่รู้ เพราะความรู้สึกที่ไม่ดีที่ไม่ได้รับคัดเลือกเป็นผู้ร่วมคณะสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๑ ใช่หรือไม่ ที่ทำให้พระปุราณะต้องออกมาเผชิญหน้า และทำลายความน่าเชื่อถือพระมหากัสสปเถระ และคณะ โดยการไม่ยอมรับนับบางประเด็นที่เกิดจากการสังคายนาครั้งที่ ๑ และเพราะความสัมพันธ์ที่เสื่อมทรามใช่หรือไม่ ที่ทำให้พระภิกษุเมืองวัชชีพากันลงอุกเขปเนียรกรรมพระยสกาภันฑบุตร จนทำให้ท่านหันกลับไปวิเคราะห์ท่าที และพฤติกรรมดังกล่าว และนำไปสู่การสังคายนาในที่สุด

จากนัยดังกล่าว จะเห็นว่า “ประเด็นที่ว่าด้วยความสัมพันธ์” นั้น ถือได้ว่าเป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่งในการทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคล เพราะหากมนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในระดับหนึ่งแล้ว โอกาสพบปะพูดคุยเพื่อหาทางออกเชิงสมานฉันท์เป็นไปได้อย่างรวดเร็ว และมีทางออกร่วมกันได้ง่ายมากยิ่งขึ้น แต่หากเกิดกรณีของการไม่ชอบ หรือมีอคติ (Bias) ต่อกันในระดับใดระดับหนึ่งแล้ว ย่อมเป็นเรื่องยากที่จะหันหน้าเข้าไปพบปะหรือพูดคุยกัน ด้วยเหตุนี้เอง ประเด็นเรื่อง “สาราณียธรรม” จึงเกิดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์อีกด้านหนึ่งด้วย

๒.๒.๔ **ชาติพันธุ์ เป็นที่มาของความขัดแย้ง** “ชาติพันธุ์” เป็นที่มาของความขัดแย้งอย่างไร? ผู้เขียนมองว่า “การที่มนุษย์ไปตัดสินใครคนใดคนหนึ่งที่ไม่ใช่พวก “ของเรา” ว่าเป็น “ชาวเขา” หรือเรียกคนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่พวกของเราว่าเป็น “คนชายขอบ” แล้วตีค่า หรือประเมินคุณค่า “ชาวเขา” ต่ำกว่าตัวเอง แล้วพยายามที่จะลดทอนศักดิ์ศรี และความเป็นมนุษย์ของเขาที่ด้อยอยู่แล้วให้ด้อยลงไปเรื่อย ๆ” เหล่านี้คือที่มาของ ความขัดแย้ง

เหตุผลสำคัญที่มนุษย์กลุ่มนี้พยายามทำก็คือ การสร้างความเป็น “มนุษย์ศิวิไลซ์แบบจอมปลอม” ให้แก่ตนเอง แต่ไปทับถมเหยียดหยาม และดูหมิ่นดูแคลนมนุษย์คนอื่น ๆ ซึ่งบ่อยครั้งที่การ “กดทับ” ในลักษณะนี้สะท้อนออกมาในรูปแบบของความรุนแรงที่ฝ่าย ถูกกระทำได้แสดงออกมาผ่าน “กระบวนกรก่อการร้าย” (Terrorism) ทั้งในระดับชาติ และระดับสากล การแสดงออกในลักษณะนี้ได้รับการตั้งข้อสังเกตว่าผู้กระทำการเป็นคน “ไร้มนุษยธรรม” “ไม่มีศาสนา” “เป็นชาตานที่ดำรงอยู่ในความโหดร้ายของความเป็นนักบุญ” ดังเช่นกรณีปัญหา ทางภาคใต้ การระเบิดตึกเวิร์ลเทรด หรือการจับนักเรียนเป็นตัวประกันและฆ่าอย่างทารุณในเชสเนีย สิ่งที่คุณคนทั่วไปมักจะสนใจ และให้ความสำคัญก็คือ “ปรากฏการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นแล้ว ได้แก่ศพของเด็กนักเรียน หรือตึกถล่ม” แต่สิ่งที่คนหลงลืมและมองข้ามก็คือ “ที่มาของปัญหาซึ่งได้แก่การฆ่าและสังหารชาวปาเลสไตน์ และชาวอิรัก ” เราไม่ค่อยได้คำนึงว่า “สิ่งที่เขาถูกกระทำในฐานะเป็นมนุษย์ต่างชาติพันธุ์” ในอดีตที่ผ่านมาเป็นอย่างไร แต่เรามักจะคิดถึงสิ่งที่เราถูกกระทำจากเขาอยู่ตลอดเวลาที่เกิดปัญหาขึ้น ฉะนั้น ผู้เขียนจึงไม่รู้สึกแปลกใจเมื่อเกิดสถานการณ์ความรุนแรงต่าง ๆ เกิดขึ้นทั่วโลก และเหตุผลของ “ความไม่แปลกใจ” อีกประการหนึ่งก็คือ กรณีเจ้าตากยะกับเจ้าโกลิยะ และกรณีพระเจ้าวิฑูทกะทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าตากยะ

ประวัติศาสตร์ และความเป็นมาของ “วงศ์ศากยะ” นั้น ถือได้ว่าเป็น “อาวุธ” ชั้นสำคัญในการทำลายล้าง “เผ่าพันธุ์ตัวเอง” ในเวลาต่อมา เพราะการมองว่าวงศ์ของตัวเองนั้น ประกอบไปด้วยชาติพันธุ์ที่มี “สายพันธุ์เดียว” เท่านั้น โดยไม่เจือปนกับสายพันธุ์อื่น จึงเกิดความหยิ่ง ทะนงตน และอวดดี ความอวดดี ถือตัว หรือเหยอหยิ่งดังกล่าวจะไม่เกิดผลเสียตามมาแต่ประการใดเลย หากไม่ใช้ความเป็นสายพันธุ์ที่ตัวเองคิดว่าดีกว่า บริสุทธิ์กว่าคนอื่นนั้นไปดูถูก เหยียดหยาม ดูหมิ่นคนอื่น ๆ ในสังคม พฤติกรรมดังกล่าวนั้น ชาวโกลิยะเคยเตือนสติ และตั้งคำถามต่อความเป็นสายพันธุ์ที่ว่า “เจ้าศากยะต่างจากสุนัขตรงไหนที่มีเพศสัมพันธ์กับพี่น้องของตัวเอง” แทนที่เจ้าศากยะจะตระหนักถึงคำเตือนดังกล่าว แต่กลับย้อนถามว่า “เผ่าพันธุ์ของมนุษย์ซี่เรื้อนจะมีกำลังอะไร” จนทำให้เหตุการณ์คราวนั้นได้ลุกลามจาก “สงครามน้ำ” กลายเป็น “สงครามการปกป้องศักดิ์ศรีระหว่างเผ่าพันธุ์” ในบัดดล แต่พระพุทธเจ้าก็ทำให้สงครามดังกล่าวยุติลงไปได้

แม้ว่าสงครามดังกล่าวจะยุติ แต่ “ความอวดดี” “ถือตัว” ก็นำ “สงคราม” มาสู่เจ้าศากยะอีกคราวหนึ่ง ในกรณีสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เจ้าศากยะ³⁵ เพราะนอกจากการที่จะดูหมิ่นพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งมีสถานะเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกัน โดยการมอบลูกของนางทาสีไปเป็นนมเหสีแล้ว ยังดูหมิ่น เหยียดหยามพระเจ้าวิชุกทกะซึ่งเป็นลูกของนางทาสีโดยการใช้น้ำนมล้างตั้งที่พระองค์ประทับนั่ง และไม่ยอมให้ลูกของตัวเองไหว้พระเจ้าวิชุกทกะซึ่งมีอายุมากกว่าด้วยการพาหนีไปอยู่นอกเมือง เหตุปัจจัยดังกล่าวนับได้ว่าเป็น “หิวเชื้อ” ชั้นดีทำให้พระเจ้าวิชุกทกะตัดสินใจทำสงคราม “ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เจ้าศากยะ” ซึ่งเป็นการฆ่าที่ไม่เว้นแม้กระทั่งเด็กที่ยังไม่หย่าจาก นมมารดา แม้เหตุการณ์การครั้งนี้พระพุทธเจ้าจะเข้ามาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยคนกลางก็ตาม แต่เนื่องจาก “ฐานแห่งการเกลียดชัง” รุนแรงและสะสมมาตั้งแต่เยาว์วัย ประเด็นคำถามที่เกิดขึ้นก็คือว่า “สงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของพระเจ้าวิชุกทกะ สงครามโคโซโว สงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวของฮิตเลอร์ สงครามก่อการร้ายข้ามชาติต่างกันตรงไหน”

๓. ความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็น หรือเป็นธรรมชาติของมนุษย์หรือไม่

“กฎไตรลักษณ์” เป็นชุดแนวคิดที่สามารถอธิบายกฎการเปลี่ยนแปลงในเชิงกายภาพ หรือรูปธรรมได้ครอบคลุมที่สุด ในขณะที่เดียวกัน กฎนี้ไม่ได้รับการออกแบบเพื่ออธิบายความเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพ หรือรูปธรรมแต่เพียงประการเดียว แต่ครอบคลุมความเปลี่ยนแปลงเชิงจิตภาพ หรือนามธรรมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งนามธรรมที่ว่าด้วย “สภาวะของความขัดแย้ง” กฎนี้อธิบายให้เห็นว่า ความเป็นจริงแล้วสรรพสิ่งในโลกนี้ล้วนตกอยู่ภายใต้การควบคุมของ “ความไม่เที่ยง” (อนิจจัง) “การคงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้” (ทุกขัง) และ “เราไม่สามารถที่จะบังคับสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เป็นไปตามความต้องการ หรืออำนาจของเราได้” (อนัตตา)

³⁵ ดูเพิ่มเติมใน พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๔๗/๒๕, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๔๗/๔๑, ม.ม.อ.๒/๓๗๔/๒๕๖. พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๑๐๔/๓๕๖, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๐๔/๕๒๖. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๑/๕๑.

แม้ว่านักคิดบางท่านย้ำว่า “ความขัดแย้งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง” ถึงกระนั้น ความเปลี่ยนแปลงก่อให้เกิดความขัดแย้งได้เช่นเดียวกัน เพราะความคิด หรือการกระทำของมนุษย์เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เพราะว่าสรรพสิ่ง หรือสภาวะต่าง ๆ (ยกเว้นพระนิพพาน) นั้นคงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ (ทุกขัง) ด้วยเหตุนี้ เราจึงไม่สามารถบังคับให้บุคคล หรือสิ่งใดก็ตาม เป็นไปตามความปรารถนาของเรา ฉะนั้น ความขัดแย้งจึงเกิดขึ้น ซึ่งเป็นการเกิดขึ้นบนฐานที่เรามี ความคาดหวังว่า เขาต้องคิด พูด หรือกระทำเหมือนกับเรา หรือคาดหวังว่าสิ่งต่าง ๆ ต้องไปเป็นตามความต้องการของเรา

การเข้าใจความจริงดังกล่าว ทำให้ง่ายต่อการอธิบายว่า “ความขัดแย้งเป็น ‘ธรรมชาติ’ ของมนุษย์หรือไม่” และเพื่อตอบคำถามดังกล่าวนี้ สิ่งที่จะต้องตั้งคำถามต่อไปก็คือว่า มนุษย์ในบริบทนี้หมายถึงใคร คำว่า “มนุษย์” หมายถึง “มนุษย์ในฐานะที่เป็นปุถุชน” หรือว่า “มนุษย์ในฐานะที่เป็นพระอรหันต์” ด้วย

กล่าวถึง “มนุษย์” ในความหมายของ “ปุถุชน” เมื่อวิเคราะห์ภายใต้กรอบของ “กฎไตรลักษณ์” ก็ย่อมง่ายที่ตอบปัญหาดังกล่าว เพราะมนุษย์ปุถุชนนั้นยังมีสภาพจิตที่ถูกปกคลุมได้ด้วยกิเลสในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือความไม่รู้ ความอยาก และความยึดมั่นถือมั่น เป็นต้น ฉะนั้น เมื่อมนุษย์ “ปุถุชน” เคลื่อนไหวร่างกายไปพร้อมกับสภาพจิตที่หวั่นไหวด้วยแรงผลักดันของ “อกุศล”³⁶ หรือ “กุศล” ย่อมเป็นธรรมดาที่จะต้องเผชิญกับความขัดแย้งในมิติต่าง ๆ ที่เกิดจากการคิด การพูด หรือกระทำที่แตกต่างกันดังจะเห็นได้จากปรากฏการณ์ความขัดแย้งตามทีสถานการณ์ความขัดแย้งที่ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ความขัดแย้งกันเกี่ยวกับการแย่งที่อยู่อาศัยของพระภิกษุ หรือความขัดแย้งกันของสาวกนิครนถ์ นาถบุตร ซึ่งความขัดแย้งเหล่านี้เริ่มต้นจากการมีความเห็นในทิศทางที่แตกต่างกัน จนสถานการณ์ลุกลามไปสู่ความรุนแรง

จะเห็นว่า เมื่อมองในมิติของโลกียะวิสัย “ความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมดา และฝังรากลึกในสังคัม” ซึ่งมนุษย์มีสมรรถนะที่จะหลีกเลี่ยงข้อเท็จจริงดังกล่าวได้ จะเห็นว่า ธรรมชาติของความขัดแย้งในลักษณะนี้ มีอยู่ และดำรงอยู่ในภายในของมนุษย์เอง รวมไปถึงการที่มนุษย์ปฏิสัมพันธ์กับบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ไม่ว่าจะเป็นเรื่องครอบครัว การทำงาน เศรษฐกิจ การเมือง และสังคัม ซึ่งการเข้าไปเกี่ยวข้องกับลักษณะดังกล่าว ในฐานะที่มนุษย์เป็น สัตว์สังคัม (Social Animal) ย่อมเป็นเรื่องยากที่จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งได้ ฉะนั้น ความขัดแย้งเป็นธรรมดาสามัญของสิ่งต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในโลกไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งที่ซ่อนตัวอยู่ในธรรมชาติ หรือการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่เป็นปุถุชน

๔. พระอรหันต์ขัดแย้งกันได้หรือไม่

คำถามมีว่า “พระอรหันต์ยังมีธรรมชาติแห่งความขัดแย้งอยู่ภายในหรือไม่” การตอบคำถามนี้จำเป็นต้องแยกคำว่า “ความจริงในเชิงปรมาตถ์” (ปรมาตถสัจจะ) กับ “ความจริง

³⁶ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๓/๘๔-๘๕. คู่มือเปรียบเทียบ พ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๕๖/๔๓๔.

ในเชิงสมมติ” (สมมติสัจจะ) ออกจากกัน เหตุผลสำคัญที่ต้องแยกเพราะสภาวะธรรมของความเป็น พระอรหันต์กับบัญญัติเป็นคนละประเด็น คำว่า “อรหันต์” หมายถึง “ผู้ไกลจากกิเลส” กล่าวคือ สภาวะจิตที่ไร้ภาวะความขัดแย้งเพราะนิพพานเป็นการดับกิเลสจึงทำให้เกิดภาวะที่ไม่มีความขัดแย้ง ฉะนั้น คำว่า “ไม่มีความขัดแย้ง” มีนัยไปถึงภาวะจิตที่สมบูรณ์โดยปราศจากการกระทำอันก่อให้เกิด “กุศล” หรือ “อกุศล” การแสดงออกทางกาย วาจา ใจของพระอรหันต์ จึงขึ้นอยู่กับฐานของคำว่า “กิริยา” หรือ “การกระทำ” ล้วน ๆ

กล่าวโดยสภาวะธรรม พระอรหันต์จึงไม่มีความขัดแย้ง หรือไร้ภาวะความขัดแย้ง ไม่มีใคร หรือสิ่งใดเป็นแรงผลักดันให้เกิดความขัดแย้งได้ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อัครคินิเวสสนะ ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ย่อมไม่ทะเลาะวิวาท ทุ่มเถียงกับใคร ๆ โวหารใดที่ชาวโลกนิยมพูดกัน ก็ไม่ยึดมั่นกล่าวไป ตามโวหารนั้น”³⁷ และ “มุนีผู้มีปัญญาเครื่องพิจารณานั้น รู้จักสมณพราหมณ์ ผู้เป็นเจ้าของลัทธิเหล่านี้ว่า เป็นผู้เข้าไปอาศัยที่ฐิและรู้จักเป็นที่อาศัย นักปราชญ์ครั้นรู้จักแล้ว ก็หลุดพ้น ไม่ถึงการวิวาทกัน”³⁸ พุทธพจน์บ้นี้ย้ำเตือนว่า บุคคลที่เข้าถึงความจริงขั้นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ย่อมไม่มีความขัดแย้งในสภาวะธรรม ไม่มีความสงสัย หรือตั้งข้อสงสัยต่อสภาวะธรรม และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ย่อมเป็นไปไม่ได้ที่ผู้บรรลุธรรมจะก่อความบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกัน

ประเด็นคำถามที่น่าสนใจก็คือ “พระอรหันต์คิดต่างกัน หรือมีมุมมองที่แตกต่างกัน ได้หรือไม่” จากการศึกษาค้นคว้าทำให้ได้รับคำตอบว่า “คิด หรือมีมุมมองที่แตกต่างกันได้” สิ่งที่ทำให้พบคำตอบในลักษณะนี้ก็เพราะคำว่า “บัญญัติ” หรือ “ความจริงเชิงสมมติ” นั้นเป็นกุญแจสำคัญที่นำเราไปสู่คำตอบดังกล่าว คำว่า “บัญญัติ” หรือ “ความจริงเชิงสมมติ” เป็นสื่อกลางในการที่จะใช้เป็นสะพาน หรือเป็นคู่มือสำหรับเรียนรู้ หรือเข้าใจร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ดังที่พุทธทาสภิกขุใช้คำว่า “ภาษาคน” ฉะนั้น เมื่อวิเคราะห์ในบริบทนี้ทำให้เกิดคำถามว่า “เป็นไปได้หรือไม่ว่าผู้ที่เข้าใจโลกแห่งปรมาตม จะสามารถเข้าใจโลกแห่งสมมติได้ทั้งหมด” คำตอบข้อนั้นไปปรากฏอยู่ในคัมภีร์มิลินทปัญหาว่า “การรู้อะไรทั้งปวงนั้น ไม่ใช่วิสัยของพระอรหันต์ทั่วไป สิ่งที่พระอรหันต์ไม่รู้ก็มี เช่น นาม และโคตรแห่งสตรีบุรุษ เป็นต้น พระอรหันต์รู้ได้เฉพาะวิมุตติก็มี พระอรหันต์ชั้นอภิญาญา ๖ ก็รู้เฉพาะในวิสัยของตน พระสัมพันธัญญ์เท่านั้นจึงจะรู้หมด”³⁹

³⁷ “เอวํ วิมุตตจิตฺโต โข อคฺคินิเวสฺสน ภิกขุ น เคนจิ สํวทติ น เคนจิ วิวทติ ยถจ โลกํ วุฑฺฒํ เตน โวหริตฺติ อปรามสํ”. ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๐๖/๑๘๒, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๕๕/๒๔๓.

³⁸ จุ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๑๒/๓๓๕.

³⁹ “อวิสโย มหาราช เอกจฺจสฺส อรหโต สพฺพํ ชานิตฺตํ น หิตสฺส พลํ อตฺถิ สพฺพํ ชานิตฺตํ อนนฺญาตํ มหาราช อรหโต อิตฺติปริสฺตํ นามมฺปิ โคตฺตมฺปิ, มคฺโคปิ ตสฺส มคฺชยา อนนฺญาโต วิมุตฺติเยว มหาราช เอกจฺจ อรหา ชานนฺยฺย ฉพฺภินฺยฺย อรหา สกฺวิสยํ ชานนฺยฺย, สพฺพนฺยฺย มหาราช ตถาคโตนฺว สพฺพํ ชานาติ”. มิลินฺท. /๑/ ๒๕๓-๒๕๔.

วิเคราะห์จากคำพูดของพระนาคเสนพบว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นสัพพัญญุบุคคลเท่านั้นที่ทรงทราบ และเข้าใจโลกแห่งปรมาตม์และโลกแห่งสมมติได้อย่างตลอดสาย ส่วนสาวกท่านอื่น ๆ ที่บรรลุพระอรหันต์มิได้หมายความว่าสามารถรู้ทั้งสองโลก ความจริงข้อนี้ทำให้พบคำตอบว่า “พระอรหันต์ไม่สามารถรับรู้เรื่องราวต่างในโลกนี้ได้ทั้งหมด” หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ “พระอรหันต์มีข้อจำกัดในการรับรู้” ฉะนั้น “พระอรหันต์ก็ย่อมคิด หรือมีมุมมองที่แตกต่างกันได้” หลักฐานชั้นสำคัญที่สามารถยืนยันความจริงข้อนี้ก็คือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในคราวทำสังคายนาครั้งที่ ๑

จากการศึกษาพบว่า ก่อนที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ เมื่อเราล่วงไป สงฆ์หวังอยู่ที่พึงถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้” พระดำรัสในประเด็นนี้ได้กลายเป็นปัญหาในที่ประชุมสงฆ์ ๕๐๐ รูปว่า “สิกขาบทข้อไหนที่จัดว่าเป็นสิกขาบทเล็กน้อย” การยกประเด็นเรื่อง “สิกขาบทเล็กน้อย” ขึ้นมานำเสนอเพื่อหาข้อยุตินั้น ทำให้พระอรหันต์ได้พากันวิเคราะห์ ตีความ และตั้งข้อสังเกตออกเป็นหลายนัยด้วยกัน⁴⁰ ซึ่งการตีความดังกล่าวนี้สามารถแยกสรุปออกเป็น ๕ กลุ่มด้วยกัน กล่าวคือ⁴¹

(๑) ยกเว้นปาราชิก ๔ สิกขาบท ที่เหลือจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

(๒) ยกเว้นปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท ที่เหลือจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

(๓) ยกเว้นปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท อนิยต ๒ ที่เหลือจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

(๔) ยกเว้นปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท อนิยต ๒ นิสสัคคียปาจิตตีย์ ๓๐ สิกขาบท ปาจิตตีย์ ๙๒ สิกขาบท ที่เหลือจัดว่าเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

(๕) ยกเว้นปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท อนิยต ๒ นิสสัคคียปาจิตตีย์ ๓๐ สิกขาบท ปาจิตตีย์ ๙๒ สิกขาบท ปาฏิเทสนียะ ๔ สิกขาบท ที่เหลือจัดว่าเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

กรณีศึกษาที่ว่าด้วยความคิดเห็น หรือการตีความที่แตกต่างกันในประเด็นที่ว่าด้วย “สิกขาบทเล็กน้อย” นี้เป็นหลักฐานสำคัญที่ทำให้ผู้เขียนมองว่าในแง่บัญญัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบัญญัติดังกล่าว จัดได้ว่าเป็น “พุทธบัญญัติ” แต่เมื่อพระองค์ไม่ได้ตรัสชี้แจงให้ทราบว่านัยของคำว่า “เล็กน้อย” คืออะไรนั้น กลายเป็นประเด็นที่ทำให้พระอานนท์ถูกพระสงฆ์จำนวน ๔๙๙ รูปปรับอาบัติท่านในฐานะที่ไม่ถามให้ชัดเจนว่า “อะไรคืออาบัติเล็กน้อย” การปรับอาบัติพระอรหันต์ในท่ามกลางสงฆ์นั้น ผู้เขียนมองว่าเป็นประเด็นใหญ่ ฉะนั้น ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับการตีความที่แตกต่างกันดังกล่าว ต้องเป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อการสังคายนาครั้งที่ ๑ เป็นอย่างมากเช่นเดียวกัน

⁴⁰ พระอรรถกถาจารย์ขยายประเด็นนี้ว่า “พระสังคาหกเถระทั้งหลายกล่าวแล้วโดยปริยาย” ซึ่งหมายถึงการวิเคราะห์ ให้คำจำกัดความ และตีความแตกต่างกันออกไปหลายประเด็น

⁴¹ วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๑/๓๘๒.

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความขัดแย้งที่เกี่ยวกับความคิดเห็น จัดได้ว่าเป็น “ธรรมดา” หรือ “ธรรมชาติ” ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ในระดับที่เป็นปุถุชนหรือพระอรหันต์ก็ตาม สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่ามีข้อจำกัดในการรับรู้เรื่องราวต่างๆ ในโลกนี้แตกต่างกัน ดังที่พระธรรมปิฎกได้ย้ำในประเด็นนี้ว่า “ความขัดแย้งนั้น ในแง่หนึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดา คือ มันเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ที่แต่ละอย่างมีความเป็นไปของมัน เมื่อต่างอย่างต่างส่วนเป็นคนละทาง ก็ย่อมขัดแย้ง”⁴²

๕. บุญ ๖ อย่างของความขัดแย้ง (ที่สร้างสรรค์มนุษย์และสังคม)

ดังที่ได้กล่าวในเบื้องต้นแล้วว่า “ความขัดแย้งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง” การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เป็นการเปลี่ยนทั้งในเชิงกายภาพ และจิตภาพ หรือเชิงมหัพภาค และจุลภาค พระพุทธศาสนายอมรับว่า มนุษย์ปุถุชน (มนุษย์ปุถุชน) มีความขัดแย้ง และความแปลกแยกในตัวเองอันเกิดจากแรงผลักดันของความโลภ ความโกรธ และความหลง อย่างไรก็ตาม ผลของความแปลกแยก หรือความขัดแย้งภายในลักษณะดังกล่าวได้ทำให้เกิดแง่มุมที่สำคัญหลายประการด้วยกัน

๕.๑ ความขัดแย้งเป็นที่มาของการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ในเชิงปัจเจก

ความขัดแย้ง หรือความแปลกแยกในตัวเองกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ “เจ้าชายสิทธัตถะ” ได้พัฒนาจิตของตัวเองเพื่อเลื่อนสถานะจากความเป็นมนุษย์ไปสู่ “ความเป็นพระพุทธเจ้า” ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะสาเหตุสำคัญดำเนินมาจากความขัดแย้งภายในเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และการตอบคำถามของตัวเองว่า “อะไรคือความสุขที่แท้จริง” “มนุษย์ไม่เกิด แก่ เจ็บ และตายได้หรือไม่” การตั้งคำถามในลักษณะนี้ก็เพราะเกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับทิวทัศน์ของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของพระองค์

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนประการหนึ่งก็คือ คำกล่าวของพระยสะที่ว่า “ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ” ก็เกิดขึ้นมาจากความขัดแย้งภายในที่สั่นหวังกับความสุขในเชิง “วัตถุนิยม” และ “สภาวะไร้ความขัดแย้ง” ได้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับคำตรัสของพระพุทธเจ้าที่ว่า “ที่นี่ไม่วุ่นวายหนอ ที่นี่ไม่ขัดข้องหนอ” และ เพราะความขัดแย้งภายในดังกล่าว จึงทำให้พระเจ้ามหานามะต้องเสด็จเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อให้พระองค์ช่วยหาทางออก⁴³

ฉะนั้น เมื่อถามว่า “ความขัดแย้งมีความสำคัญต่อมนุษย์ในเชิงปัจเจกได้อย่างไร” นั้น คำตอบก็คือ “ความขัดแย้ง” เป็นสื่อ หรือเป็นสะพานที่ทรงคุณค่าในการทำให้มนุษย์ได้ทอดเดินไปสู่ “ภาวะไร้ความขัดแย้ง” อันเป็นทางเดินทางที่เข้าใจความจริงว่าเส้นทางเดิมสามารถ

⁴² พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *สลายความขัดแย้ง*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสื่อเกษตร, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

⁴³ “พระเจ้ามหานามะเกิดความสงสัยว่า “เพราะเหตุไร? พระองค์ปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว แต่ราคา โทสะ และโมหะยังคงมีอยู่ พระพุทธเจ้าได้ชี้ให้เห็นว่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าการอยู่ครองเรือนนั้นเป็นที่มาของการคลุกคลีด้วยกิเลส” ดูเพิ่มเติมใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๕-๑๗๘/๑๗๗-๑๗๘.

เติมเต็มความสุขให้แก่มนุษย์ได้ในระดับหนึ่ง แต่เส้นทางดังกล่าวก็เป็นเส้นทางที่ดีที่ทำให้มนุษย์ได้พยายามที่จะรู้จักกับทางเลือกใหม่ อันเป็นทางเลือกที่ปราศจากความขัดแย้ง หรือไร้ความขัดแย้งอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม เมื่อมองในมิติของโลกแบบสามัญชน หรือแบบฆราวาสวิสัย “ความขัดแย้ง” มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้มนุษย์ต้องพัฒนาตัวเองอยู่ตลอดเวลาพบว่า มนุษย์มีความแปลกแยกในตัวเอง หรือขัดแย้งในตัวเองเกี่ยวกับการสนองความต้องการของมนุษย์เอง ไม่ว่าจะเป็นความต้องการความสำเร็จในชีวิต ความต้องการการนับหน้าถือตา ความต้องการด้านความรัก และความต้องการด้านความปลอดภัย ความขัดแย้งในตัวเองดังกล่าวก็กลายเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้มนุษย์สร้างแรงจูงใจใฝ่สำเร็จ (ธัมมฉันทะ) เพื่อแสวงหาสิ่งต่าง ๆ มาสนองความต้องการของมนุษย์เอง

๕.๒ ความขัดแย้งเป็นที่มาของการเมืองการปกครอง

เมื่อมองความขัดแย้งในมิติของ “รัฐศาสตร์” พบว่า ความขัดแย้งได้กลายเป็นพื้นฐานสำคัญของระบบการเมืองการปกครอง สิ่งที่สามารถยืนยันข้อสมมติฐานดังกล่าวก็คือ หลักการสำคัญตามที่ปรากฏในอัครคัมภีร์สุตที่ย้ำให้เห็นว่าการถือกำเนิดของระบบกษัตริย์ เพราะประชาชนทั่วไปมีความขัดแย้งเกี่ยวกับการแย่งชิงข้าวสาลี ปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย จนนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกันว่า “เราควรแบ่งปันข้าวสาลี และปักปันเขตแดนกัน”⁴⁴ การหาข้อตกลงร่วมกันในรูปแบบ “ทวิภาคี” กลายเป็นข้อตกลงที่มีวาระซ่อนเร้น (Hidden Agenda) เพราะไม่ได้มีผลในทางปฏิบัติแต่ประการใด ด้วยเหตุนี้ สถานการณ์การแย่งชิงพืชผลทางการเกษตรคือข้าวสาลีดำเนินไปอย่างลับ ๆ เนื่องจากประชาชนบางคนไม่พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ จึงเก็บรักษาสิ่งที่ตัวเองมีอยู่แล้วไปแย่งชิงทรัพยากรของคนอื่น ๆ “สัตว์ผู้มีนิสัยโลก รักษาส่วนของตนไว้ ถือเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค”⁴⁵ จะเห็นว่า เมื่อแต่ละฝ่ายไม่เคารพในกฎกติกาจึงทำให้ความขัดแย้งดังกล่าวได้ขยายตัวไปสู่การตำหนิกันและกันว่า “คุณทำกรรมชั่ว ที่รักษาส่วนของตนไว้แล้ว ถือเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค คุณอย่าทำอย่างนี้อีก” ก่อนที่จะ “ใช้ฝ่ามือบ้าง ก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้าง ทำร้ายกันและกัน”

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า เมื่อประชาชนประสบความล้มเหลวในการหาทางออกร่วมกันแบบ “ทวิภาคี” ด้วยเหตุนี้ จึงหาทางออกร่วมกันแบบ “พหุภาคี” โดยการนำเสนอประเด็นปัญหาว่า “ท่านผู้เจริญ บาปกรรมปรากฏในหมู่สัตว์แล้ว คือ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การตำหนิติเตียนกันปรากฏ การพูดเท็จปรากฏ และการถืออาวุธเพื่อทำร้ายกันก็ปรากฏ ฉะนั้น พวกเราควรสมมติ (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่ง ซึ่งจะว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ติเตียนผู้ที่ควรติเตียน ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ”

ฉะนั้น บทสรุปที่ได้จากการประชุมดังกล่าว จึงเป็นที่มาของคำว่า “มหาสมมติ” “กษัตริย์” และ “ราชา” ซึ่งทั้งสามคำนั้นมีความหมายที่มุ่งเน้นไปที่การทำหน้าที่ในการแบ่งปัน

⁴⁴ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๕/๕๖.

⁴⁵ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๕/๕๖.

ทรัพยากรธรรมชาติ และวินัยจิตดีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งผลจากการทำหน้าที่ดังกล่าว “กษัตริย์” จะได้รับข่าวสาส์นเป็นการตอบแทน เพื่อจะได้มีหน้าที่บริหารและจัดการความขัดแย้งได้อย่างเต็มที่

ด้วยเหตุดังกล่าวจึงเกิดระบบการปกครองแบบ “กษัตริย์” ขึ้นมาเพื่อบริหารจัดการความขัดแย้งเกี่ยวกับการแบ่งปันพืชผลทางการ “เกษตร” ให้เกิดความเท่าเทียมกัน⁴⁶ “กษัตริย์” ในบริบทนี้ก็คือ “เกษตร” ที่ทำหน้าที่ในการแบ่งปันพืชผลทางการเกษตรคือข่าวสาส์น และแบ่งปันเขตแดน เพื่อให้ความพอใจสูงสุดแก่ผู้กรณี เพราะฉะนั้น กษัตริย์จึงได้ชื่อว่า “ราชา” ด้วย⁴⁷

กล่าวโดยสรุป กษัตริย์ หรือพระราชาก็เป็น “บุคคลพิเศษ” ที่ได้รับการสมมติให้ทำหน้าที่ในการปกครอง และบริหารกิจการต่าง ๆ ภายในชุมชน ก่อนที่พัฒนาเป็นรัฐ และประเทศต่อไป ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ สถานะของความเป็นพระมหากษัตริย์นั้น พัฒนาการขึ้นมาจาก “สมมติบุคคล” ไปสู่ “สมมติเทพ” ในลำดับต่อมา

อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งดังกล่าวนี้ได้นำให้เกิดระบบการเมืองการปกครองขึ้น ไม่ว่าจะเป็นระบบสมบูรณาญาสิทธิราช หรือการปกครองในระบบประชาธิปไตยก็ตาม ดังที่ได้กล่าวแล้ว มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การเป็นสื่อกลางในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน และสังคม โดยประชาชน และเพื่อประชาชน

๕.๓ ความขัดแย้งเป็นที่มาของการบัญญัติพระวินัย

“พระวินัย” จัดได้ว่าเป็นบาทฐาน หรือข้อปฏิบัติสำหรับพุทธบริษัททั้ง ๔ แต่การเรียกชื่อนั้นอาจจะแตกต่างกัน กล่าวคือ พระภิกษุ และภิกษุณีใช้คำว่า “วินัย” แต่สามเณร สามเณรี อุบาสก และอุบาสิกานั้น ใช้คำว่า “ศีล” แต่เมื่อก้าวโดยสาร์ตตะแล้ว ไม่ว่าจะวินัยหรือศีลนั้นก็จัดได้ว่าเป็นคำที่มีเป้าหมายในเชิงสาร์ตตะเดียวกันอยู่แล้ว ก็คือเป็น “ธรรมนุญ” หรือเป็นเครื่องมือสำคัญในพัฒนาคุณภาพชีวิต และสังคม

อย่างไรก็ตาม การบัญญัติวินัยนั้นก็มิได้เกิดจากพุทธประสงค์ ซึ่งเป็นการบัญญัติพระวินัยเชิงดี แต่การบัญญัติพระวินัยนั้นดำรงอยู่บนฐานของแนวคิดเชิงราบโดยมีสาวกของพระองค์เป็น “ศูนย์กลางของการบัญญัติ” ดังที่พระองค์ได้ทรงย้ำว่าพระองค์จะไม่บัญญัติพระวินัยจนกว่าจะเกิดปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นในหมู่สงฆ์⁴⁸

ข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งก็คือ พระพุทธองค์ได้ตระหนักถึงแง่มุมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของความขัดแย้งที่เกิดจากสาวกของกลุ่มนิครนถ์ทะเลาะ แก่งแย่ง และวิวาทกัน จนนำไปสู่ความแตกแยก ขาดความสามัคคีซึ่งส่งผลเสียต่อองค์กรของสาวก นิครนถ์ ทำ

⁴⁶ บาลีท่านให้คำนิยาม “กษัตริย์” ว่า “ผู้เป็นใหญ่ในนา” (เขตตาน์ อธิปติ) ซึ่งหมายถึงผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ในการแบ่งปันข่าวสาส์น และเขตแดน

⁴⁷ บาลีท่านให้คำนิยาม “ราชา” ว่า “ผู้ที่ยังบุคคลเหล่านี้ให้ยินดีโดยธรรม” (ชมเมณ ปเร ญเขตติ) หมายถึงผู้ทำหน้าที่ในการสร้างความพอใจให้แก่ประชาชนโดยธรรม ซึ่งราชาตามนัยนี้สอดคล้องกับพระดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันว่า “เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชนชาวสยาม”

⁴⁸ วิ.ม. (บาลี) ๑/๒๑/๑๑, วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

ให้ มวลสวากของพระองค์ได้นำประเด็นดังกล่าวเข้าไปปรึกษากับพระพุทธเจ้าเพื่อให้พระองค์ได้ทรงบัญญัติวินัยให้เป็นหมวดหมู่ และจัดระเบียบของศีลธรรม ซึ่งประเด็นที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความขัดแย้งของสาวกนิกาย และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่สาวกของพระองค์เอง ทำให้พระองค์ได้อาศัยช่องทางดังกล่าวเป็นพื้นฐานของการบัญญัติวินัย

กรณีศึกษาที่เกี่ยวกับประเด็นนี้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหลายแห่งด้วยกันเช่น ทรงบัญญัติอาบัติปาราชิกข้อที่ ๒ ในฐานะที่พระธนิยะได้นำไม้ของหลวงไปสร้างกุฏิจนทำให้พระเจ้าพิมพิสาร และชาวบ้านตำหนิ⁴⁹ และทรงบัญญัติอาบัติสังฆาทิเสสข้อที่ ๑๐ ในฐานะที่พระเทวทัตได้ทำให้สงฆ์แตกกัน⁵⁰ และทรงบัญญัติอาบัติทุกกฏ ในฐานะพระภิกษุได้พากันแย่งที่พักอาศัยโดยมิได้สนใจพระสารีบุตรผู้มีพรหมามากกว่าว่าจะมีที่พักอาศัยหรือไม่⁵¹

การบัญญัติพระวินัย หรือการตรากฎหมายมีนัยที่สอดคล้องกันประการหนึ่งก็คือ มีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมสงฆ์ หรือสังคมคฤหัสถ์ก็ตาม ถึงกระนั้น บางครั้งการตรากฎหมายก็กลายเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งจนนำไปสู่ความรุนแรงได้เช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นกรณีของจัตสรัที่ดิน ทำกิน การออกกฎหมายเกี่ยวกับป่าเสื่อมโทรม กฎหมายป่าสงวน หรือกฎหมายที่ว่าด้วยป่าชุมชน หรือกฎหมายที่เกี่ยวกับการเล่น หวยเถื่อน เป็นต้น

ประเด็นที่น่าศึกษาเพิ่มเติมก็คือ การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้าได้ทำให้เกิดเหตุปัจจัยในเชิงลบเช่นนั้นหรือไม่ จากการศึกษาพบว่า การบัญญัติวินัยของพระพุทธเจ้านั้นมีความ “ยืดหยุ่น” (Flexibility) สูงมาก สิ่งที่สามารถยืนยันข้อมูลสมมติฐานดังกล่าวก็คือ เมื่อพระองค์ได้ทรงบัญญัติพระวินัยข้อใดที่เรียกว่า “ปฐมบัญญัติ” ขึ้นมาใช้แล้ว หากกฎเกณฑ์ดังกล่าว “ไม่ครอบคลุม” หรือ “มีช่องโหว่” อันจะส่งผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแล้ว และเพื่อให้ การปฏิบัติ หรือวิถีชีวิตของสมณะเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม หรือพัฒนาสังคมแล้ว พระองค์ก็จะบัญญัติเพิ่มเติมดังที่เรียกว่า “อนุบัญญัติ” ลักษณะของการบัญญัติมุ่งเน้นไปที่พฤติกรรมของภิกษุรูปใดรูปหนึ่งส่งผลกระทบต่อองค์อื่น ๆ ในสังคม อันเป็นการบัญญัติที่เกิดจากการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder Analysis) อย่างรอบด้านแล้วจึงบัญญัติ

๕.๔ ความขัดแย้งเป็นที่มาของการสังคายนาธรรมวินัย

ผู้เขียนมองว่า “ความขัดแย้งเป็นที่มาของการสังคายนา” และนับได้ว่าเป็นคำที่มีอิทธิพลสำคัญอย่างยิ่งต่อการ “สังคายนา” ก่อนที่จะตอบว่า เพราะเหตุไร จึงมีข้อสมมติฐานเช่นนั้น ผู้เขียนมีคำถาม ๒ ประเด็นใหญ่ ๆ ต่อการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๑ ว่า

(๑) เพราะเหตุไร จึงต้องมีการประชุมสงฆ์เพื่อรื้อกรอบ และจัดระเบียบ หมวดหมู่ พระพุทธพจน์ ที่ได้รับทราบในที่ประชุมนั้นว่าตกลงกันอย่างไร แล้วก็มี การท่องจำ นำสืบต่อ ๆ มา ในชั้นเดิม อันเป็นการรื้อกรอบหรือรวบรวมพุทธพจน์อันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

⁴⁹ วิ.ม. (บาลี) ๑/๘๗/๕๗, วิ.ม. (ไทย) ๑/๘๗/๗๖.

⁵⁰ วิ.ม. (บาลี) ๑/๔๐๕/๓๐๕, วิ.ม. (ไทย) ๑/๔๐๕/๔๔๑.

⁵¹ วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๑๐/๘๐-๘๓, วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๐/๑๒๑-๑๒๔.

ทั้งหมดที่ได้ประกาศเผยแพร่ตั้งแต่ครั้งแรกเมื่อวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ (เพ็ญเดือน ๘) จนถึงวันเสด็จดับขันธปรินิพพาน ตลอดระยะเวลา ๔๕ ปี ซึ่งการจัดกระจายกันอยู่ นำมาจัดระเบียบให้อยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน เป็นระบบอันหนึ่งอันเดียวกัน

(๒) เพราะเหตุไร พระมหากัสสปะ เมื่อฟังถ้อยคำของพระสุภัททะที่กล่าวจ้วงจาบพระพุทธเจ้า⁵² ต่อหน้าพระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก จึงได้ปรารภกับพระภิกษุสงฆ์ว่า “พวกเราจะต้องสังคายนาพระธรรมวินัยกันก่อน ก่อนที่ธรรมจะรุ่งเรือง ธรรมจะเสื่อมถอย สิ่งที่มีใช้วินัยจะรุ่งเรือง วินัยจะเสื่อมถอยก่อนที่พวกอธรรมวาทิบุคคลจะมีกำลัง อธรรมวาทิบุคคลจะเสื่อมกำลัง อวินัยวาทิบุคคลจะมีกำลัง วินัยวาทิบุคคลจะเสื่อมกำลัง”⁵³ และเพื่อให้เกิดความสมเหตุสมผลในการทำสังคายนามากยิ่งขึ้น ท่านจึงได้นำถ้อยคำของพระสุภัททะมาเสนอต่อที่ประชุมอีกครั้ง และได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมเป็นเอกฉันท์ในการทำสังคายนา และผลในทางปฏิบัติก็เกิดขึ้นเมื่อนับวันนั้นเป็นต้นมา ๓ เดือน ก็ได้เริ่มทำสังคายนาขึ้น ณ ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างเขาเวภารบรรพต ไกลกรุงราชคฤห์⁵⁴

คำตอบก็คือ “เหตุผล ๒ ประการ” ข้างต้นเป็นเหตุผลสำคัญว่า “ความขัดแย้งมีความจำเป็น และสำคัญต่อการสังคายนาเพียงใด” เพราะไม่เช่นนั้นแล้ว ทำไมจึงมีความจำเป็นต้องมีการสังคายนาพระธรรมวินัย เมื่อวิเคราะห์จากประสบการณ์จริง และเป็นเหตุผลเชิงประจักษ์ได้ปรากฏอย่างชัดเจนว่า พระจุนทะได้เข้าไปหาพระอานนท์เพื่อปรับทุกข์เพื่อนำความดังกล่าวไปทูลกับพระพุทธเจ้าว่า สาเหตุสำคัญที่สาวกของนิครนถ์นาฏบุตรบาดหมางกัน ทะเลาะกัน วิวาทกัน จนนำไปสู่การทำร้ายร่างกายกันนั้น เกิดมาจากเหตุอะไร เพราะพระอานนท์ได้ตระหนักความจริงดังกล่าวมิใช่หรือจึงได้พาพระจุนทะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า⁵⁵ นอกจากนั้น พระมหากัสสปะได้คำนึงถึงร่องรอยของรอยปริบ่างอย่างที่สุดขึ้นมาจากการสื่อสารของสุภัททะมิใช่หรือ จึงกล่าวว่า “อวินัยวาทิบุคคลจะมีกำลัง วินัยวาทิบุคคลจะเสื่อมกำลัง” นั่นก็เพราะความมีวิสัยทัศน์ของท่านที่มองว่า “นี่คือร่องรอยความขัดแย้งเล็กน้อยที่ซ่อนตัวอยู่ในความขัดแย้งใหญ่” และหากไม่รีบดำเนินการเพื่อกระทำอะไรบางอย่างแล้ว ภาพที่เคยปรากฏในหมู่สาวกของนิครนถ์ก็จะกลับมาเยือนสาวกสมณโคดมอีกครั้ง ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้เขียนจึงมีมอง “ความขัดแย้งเป็นที่มาของการทำสังคายนา”

๕.๕ ความขัดแย้งเป็นที่มาของการจัดระเบียบสังคม

แนวคิดที่ว่าด้วย “ความไร้ระเบียบ” (Disorder) หรือ “ภาวะยุ่งเหยิง” (Chaos) นั้น เป็นแนวคิดที่ชี้ให้เห็นถึงการที่สังคม หรือโลกมนุษย์เต็มไปด้วยความขัดแย้ง ความรุนแรง และ

⁵² “ท่านทั้งหลายอย่าเศร้าโศกร้องไห้ไปเลย การที่พระพุทธองค์เสด็จปรินิพพานได้นั้นเป็นการดีแล้ว เพราะพวกเราจะได้พ้นจากพระมหาสมณะรูปนั้น จะได้อะไรได้ตามใจชอบ ไม่มีใครมาคอยขี้น่านี้คิด นี้ถูก นี้ควร ไม่ควร อีกต่อไป” วิ.จ. ๗/๔๓๗/๓๗๖, วิ.ม. ๕/๓๐๓/๓๗๖.

⁵³ อ่างแล้ว, หน้าเดียวกัน.

⁵⁴ วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๓๗/๓๗๗.

⁵⁵ ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๑-๔๒/๓๒-๓๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๑-๔๒/๕๐-๕๑, ม.อ.อ. ๓/๔๑-๔๒/๒๑-๒๔, ม.อ.ฎ. ๑/๔๑-๔๒/๒๕๖-๒๕๘.

ความไร้ศีลธรรมของมวลมนุษย์อันนำไปสู่สงครามกลางเมือง สงครามระหว่างรัฐต่อรัฐ หรือ สงครามประเทศต่อประเทศเพื่อแย่งชิงทรัพยากรทางธรรมชาติ แย่งชิงดินแดน หรือทำลาย เผ่าพันธุ์มนุษย์ก็ตาม ซึ่งความยุ่งเหยิงดังกล่าวนั่นเองจึงเป็นที่มาของคำว่า “จัดระเบียบโลก”⁵⁶ (Order World) หรือหากจะกล่าวในวงแคบก็คือ แนวคิดดังกล่าวเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดคำว่า “การจัดระเบียบสังคม” (Order Social) นัยของ “การจัดระเบียบสังคม” มิได้ปรากฏมี เฉพาะในยุคปัจจุบันเท่านั้น เพราะเมื่อวิเคราะห์แนวคิดดังกล่าวก็ปรากฏมีในพระไตรปิฎก เช่นเดียวกัน ปัญหาคือ ในพระไตรปิฎกได้นำเสนอประเด็นความขัดแย้งอันเป็นที่มาของการจัด ระเบียบสังคมอย่างไร

“จักกวัตตสูตร” ได้ชี้ให้เห็นสภาพสังคมที่เต็มไปด้วยความยุ่งเหยิง ความไร้ระเบียบ ของประชาชน เพราะเกิดความขัดแย้งระหว่างพระราชากับประชาชนในประเด็นเกี่ยวกับ มาตรฐานในการพระราชทานทรัพย์แก่คนขโมยสิ่งของของบุคคลอื่น “ถ้าเราจักให้ทรัพย์แก่คนที่ ถือเอาสิ่งของของคนผู้อื่นไม่ได้ให้โดยอาการขโมย อทินนาทาน (การถือนำเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ ให้) จักแพร่หลายด้วยอาการอย่างนี้ ทางที่ดี เราควรให้คัมตัวบุรุษนี้อย่างแข็งขัน แล้วตัดต้น คอ ตัดศีรษะของบุรุษนั้นเสีย”⁵⁷ สาเหตุสำคัญที่ทำให้พระองค์ดำริเช่นนี้ก็เพราะว่า ทุกคราวที่ จับโจรได้พระองค์จะพระราชทานทรัพย์แก่โจรเหล่านั้น ผลที่ตามก็คือพฤติกรรมเลียนแบบ เพราะประชาชนมองว่า พฤติกรรมดังกล่าวทำให้พระราชาทรงสนพระทัย และใส่ใจต่อความ เป็นอยู่ของพวกเขา

เมื่อพระราชานำไม่ทรงพระราชทานทรัพย์ และประหารชีวิตทุกคนที่มีพฤติกรรมในการเป็น ขโมย ประชาชนเกิดความขัดสน ไม่มีทรัพย์จึงมีการฆ่ากันเพื่อแย่งชิงทรัพย์ ทำให้ “อทินนาทานแพร่หลาย... ศัสตราแพร่หลาย... ปาณาติบาตแพร่หลาย... มุสาวาทแพร่หลาย... ปิสุณ วาจาแพร่หลาย... กาเมสุมิฉฉาจารแพร่หลาย... อภิขมาและพยาบาทแพร่หลาย...”⁵⁸ ผลที่ ตามมาก็คือ “ไม่เกื้อกูลมารดา บิดา สมณพราหมณ์ และไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ก็แพร่หลาย”⁵⁹ มากยิ่งขึ้น

จากสภาพการณ์ดังกล่าว จึงทำให้ความโกลาหลจึงเกิดขึ้น เพราะ “มนุษย์เหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นมารดากับบุตร บิดากับบุตร พี่ชายกับน้องสาว เป็นต้น ก็จักเกิดความอาฆาต ความพยาบาท ความคิดร้าย ความคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้า”⁶⁰ มนุษย์บางกลุ่มได้ตระหนักรู้ใน เบื้องต้นเกี่ยวกับ “ภาวะไร้ระเบียบของสังคมที่เกิดขึ้นในสังคม” ว่า “พวกเราอย่าฆ่าใคร ๆ

⁵⁶ ดูเพิ่มเติมใน เดชา ตั้งสีฟ้า, (เรียบเรียง), ความไร้ระเบียบของโลก: ทางเลือกในทศวรรษ 1990, สุวรรณ-ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ข่าวสารสันติภาพ, ๒๕๓๖).

⁵⁷ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๕๒/๕๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๒/๖๕.

⁵⁸ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๕๖/๕๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๖/๗๑.

⁵⁹ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๐๒/๖๐-๖๑, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๒/๗๓.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

และใคร ๆ ก็อย่าฆ่าเรา”⁶¹ ด้วยเหตุนี้จุดเริ่มต้นของกระบวนการของ “การจัดระเบียบสังคม” จึงเกิดขึ้นบนฐานของความขัดแย้ง มนุษย์กลุ่มดังกล่าวจึงได้ปลีกตัวออกจากสังคมดังกล่าวเพื่อสานเสวนา (Citizen’s Dialogue) ระหว่างกลุ่มของประชาชนด้วยกัน การปรึกษาหารือกันในเบื้องต้นนั้น ได้มีการปรารภปัญหาที่เกิดขึ้นว่า “พวกเราสูญเสียสัญญาติมากขนาดนี้ เพราะยึดถือคุณธรรมเป็นเหตุ ทางที่ดี พวกเราควรทำทุกอย่างไว้ดี ทางที่ดี พวกเราควรงดเว้นจากปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) ควรสมาทานประพฤติกุศลธรรมนี้”⁶²

หลังจากได้ข้อสรุปแล้ว จึงพากันประพฤติ และปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม โดยงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ เป็นต้น และช่วยกันดูแลเอาใจใส่ต่อมารดาบิดา สมณพราหมณ์ มีความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่เป็นต้น พระพุทธเจ้าได้ชี้ให้เห็นว่า “การจัดระเบียบสังคม” โดยการประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกุศลธรรมทำให้มนุษย์เจริญด้วยอายุ วรรณะ และสังคมก็จะอุดมไปด้วยสันติสุขอย่างแท้จริง⁶³

กล่าวโดยสรุป ความมีระเบียบของสังคมจะมีขึ้นไม่ได้หากมนุษย์ไม่มีความสำคัญในการแก้ไข หรือจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนต่าง ๆ ซึ่งการจัดการความขัดแย้งตามพระสูตรนี้ เป็นการจัดการความขัดแย้งโดยเริ่มจากมนุษย์แต่ละคนเป็นที่ตั้ง หลังจากนั้นจึงขยายวงของการจัดการความขัดแย้งไปสู่ครอบครัว ชุมชน และสังคมต่อไป

๕.๖ ความขัดแย้งเป็นมาของการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจ

เมื่อก้าวถึงปัจจัย ๔ ซึ่งได้แก่ “เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค” นั้น ถือได้ว่าเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์อย่างยิ่ง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดประการหนึ่งก็คือ “อาหาร” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง” ซึ่งความหิว หรือความต้องการนั้น ถือว่าเป็นปัจจัย หรือตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคมมนุษย์ ดังจะเห็นได้จากกรณีการแย่งชิงข้าวสาลีตามที่ปรากฏในอัคคัญญสูตร หรือการที่ภิกษุใส่ร้าย พระทัพพมัลลบุตรในข้อหาจัดวาระในลำดับสุดท้ายจนทำตัวเองได้อาหารไม่ประณีตก็เกิดจากความต้องการด้านอาหาร

ใน “กุกกัณฑสูตร”⁶⁴ สะท้อนให้เรามองเห็นความสำคัญของปัญหาดังกล่าวเช่นเดียวกัน เพราะเมื่อวิเคราะห์จากประเด็นดังกล่าวพบว่า การที่พระเจ้ามหาวชิตราชทรงเพียบพร้อมไปด้วยโภคสมบัติ มนุษย์สมบัติ และปรารถนาให้สิ่งเหล่านี้คงอยู่กับพระองค์ตลอดระยะเวลาที่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ฉะนั้น พระองค์ทรงดำริตามวิธีการที่นิยมกระทำในยุคนั้นคือ “การบุญช้ายัญ” โดยมุ่งหวังว่า สามารถสร้างความพอใจให้แก่เทพเจ้าผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จเหล่านั้น

⁶¹ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๐๔/๖๒-๖๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๔/๗๕.

⁶² ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๐๕/๖๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๕/๗๕.

⁶³ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๐๕/๖๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๕/๗๖.

⁶⁴ ที.ที. (บาลี) ๕/๓๒๓-๓๕๘/๑๒๓-๑๕๐, ที.ที. (ไทย) ๕/๓๒๓-๓๕๘/๑๒๔-๑๕๐.

ในขณะที่พราหมณ์ปฏิเสธมองว่า “หัวใจของพระราชาคือประชาชน” ถ้าพระองค์ไม่สามารถกุมหัวใจ หรือเข้าไปนั่งในใจของประชาชนได้ ผลที่ตามมาคือ “การสูญเสียพลังมวลชน” จนนำไปสู่การต่อต้าน และประท้วงเพื่อโค่นล้มราชบัลลังก์ของพระองค์ หรืออาจจะเป็นไส้ศึกให้แก่ข้าศึกที่พระองค์ทรงบรรจบจนสามารถแย่งชิงดินแดนมาได้อย่างมากมาย

อย่างไรก็ตาม โจทย์ และคำตอบของพระราชากับพราหมณ์อาจจะสอดคล้องกัน แต่วิธีการในการแก้โจทย์นั้นเพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบมีความแตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์จึงนำเสนอสถานการณ์จริงเกี่ยวกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในแคว้นต่อพระราชาวา “บ้านเมืองของพระองค์ยังมีเสี้ยนหนาม มีการเบียดเบียน โจรยังปล้นบ้าน ปล้นนิคม ปล้นเมืองหลวง ดักจี้ในทางเปลี่ยว พระองค์โปรดให้ฟื้นฟูพลีกรรมก็จะชื่อว่า กระทำสิ่งที่ไม่สมควร” และนอกจากนั้น พราหมณ์ยังได้เสนอความคิดเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลเสียของการหาทางออกด้วยวิธีการรุนแรงว่า “การปราบเสี้ยนหนามคือโจร ด้วยการประหาร จองจำ ปรับไหม ต่าหนีโทษ หรือเนรเทศ ไม่ถือว่าเป็นการกำจัดเสี้ยนหนามคือโจรได้อย่างถูกต้อง เพราะว่าโจรที่หนีจากที่กำจัดไปแล้วนั้นก็จะมาเบียดเบียนบ้านเมืองได้ในภายหลัง”

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ พราหมณ์จึงได้นำเสนอ “นโยบายคู่ขนาน” (Dualistic Policy) อันเป็นการดำเนินนโยบายเชิงรัฐประศาสนศาสตร์ควบคู่ไปกับนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งนโยบายคู่ขนานนั้นประกอบไปด้วย “ไตรภาค” หรือ “กลยุทธ์สามเส้า” กล่าวคือ

(๑) การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชนชั้นรากหญ้า โดยการพระราชทานพันธุ์พืช และอาหารให้แก่พลเมืองผู้ยากเข็ญในเกษตรกรรม และการเลี้ยงปศุสัตว์ เพื่อให้เกษตรกรนั้นไม่ต้องเดือดร้อนเรื่องต้นทุนทางสินค้า หรือต้นทุนในการซื้อวัตถุดิบจากแคว้นอื่นมากเกินไป

(๒) การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับกลาง และระดับสูง โดยการสนับสนุนต้นทุนทางการผลิต หรือต้นทุนทางการเงินให้แก่ธุรกิจขนาดกลาง อันเป็นธุรกิจเชิงพาณิชย์ที่คอยรับซื้อสินค้าทางการเกษตรจากเกษตรกรไปขายในแคว้นอื่น ๆ หรือภายในแคว้นของพระองค์

(๓) การเสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่คณะผู้บริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งการขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยข้าราชการเป็นมันสมอง และผลักดันนโยบายต่าง ๆ ให้สัมฤทธิ์ผลเป็นรูปธรรม ดังนั้น การพระราชทานอาหาร และเพิ่มเงินเดือนให้แก่ราชการนั้นจึงถือได้ว่าเป็นมาตรการในการสร้างแรงจูงใจได้อย่างดีที่สุดในทางหนึ่ง

นโยบาย “สามเส้า” ดังกล่าวนั้น จัดได้ว่าเป็น “เครื่องยนต์สามตัว” ในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าต่อไป อย่างไรก็ตาม การดำเนินตามนโยบายดังกล่าวนี้ ได้ว่าเป็นการทำสงคราม หรือประกาศสงครามในหลายด้านด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น “สงครามกับความยากจน” “สงครามกับการฉ้อราษฎร์บังหลวง” “สงครามกับยาเสพติด” “สงครามกับการก่อการร้าย” และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “สงครามกับกิเลส” ที่มีอยู่ในตัวเองด้วยการปฏิบัติตนตามแนวทางของศีล สมาธิ และปัญญา

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจแบบ “ไตรภาค” มีส่วนสำคัญในการจัดการความขัดแย้งไม่ให้เกิดขึ้นและลุกลามในหมู่ประชาชน ผลที่ตามมาคือจักเป็นประจักษ์ต่อคำของพราหมณ์ปุโรหิตที่ว่า “พลเมืองเหล่านั้นจักขยันขันแข็งเอาใจใส่ในการทำงานของตัวเอง ไม่เบียดเบียน หรือเอาไรต์เอาเปรียบซึ่งกันและกัน บ้านเมืองก็จะอยู่อย่างร่มเย็น ไม่มีเสี้ยนหนาม ไม่มีการเบียดเบียน ประชาชนจะชื่นชมยินดี และครอบครัวมีความสุข”

๖. บทที่ ๓ อย่างของความขัดแย้ง (ที่สาปมนุษย์และสังคม)

๖.๑ การสูญเสียความสมดุลทางจิตภาพ ความขัดแย้งในมิตินี้ ได้ก่อให้เกิดผลลบแก่ “สุขภาพจิต” ของมนุษย์ เพราะว่าจิตของมนุษย์นั้นได้ประสบกับการสูญเสีย “ดุลยภาพ” อันเป็นการสูญเสียความสมดุล เนื่องจากสถานการณ์ของความขัดแย้งในบางมิตินั้นได้ทำให้จิตมนุษย์ กวัดแกว่ง ดีใจบ้าง เสียใจบ้าง ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสย้ำว่า “กิเลสมาจากการทะเลาะวิวาทกันเป็นต้น” จากนั้นจะเห็นว่าการขัดแย้งในแง่ของการทะเลาะวิวาทนั้น ได้ถูกเติมเชื้อด้วยกิเลสที่ซ่อนอยู่ภายในจิตมนุษย์ หรือผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัสภายนอก “ดุลยภาพภายในจิต” นั้น ได้สูญเสียไป เพราะถูกปกคลุมด้วยอกุศลจิต ดังที่พระสภิกษุเถระได้พยายามที่จะชี้ “แง่ลบเชิงจิตภาพ” ของการทะเลาะวิวาทว่า⁶⁵

“ชนเหล่าอื่นย่อมไม่รู้ว่ พวกเรากำลังกำลังย่อยยับอยู่ในโลกนี้

บรรดาชนเหล่านั้น ชนเหล่าใดรู้แจ้งอยู่ ความทะเลาะวิวาทกัน

ย่อมระงับได้จากสำนักของชนเหล่านั้น ความทะเลาะวิวาทกัน

ย่อมระงับได้จากสำนักของชนเหล่านั้น ‘เมื่อพวกที่ไม่รู้สึก

ยังประพฤติดีดีถืออยู่เหมือนจะไม่ตาย ความทะเลาะวิวาท

ย่อมสงบลงไม่ได้เลย ส่วนพวกที่รู้ธรรมตามความเป็นจริง

ย่อมไม่กระสับกระส่าย ในเมื่อสัตว์ทั้งกระสับกระส่ายอยู่”

เถรภาษิตข้างต้นได้สะท้อนท่าทีความขัดแย้งเชิงลบในมิติของจิตภาพให้เราได้เห็นว่าการทะเลาะวิวาทนั้น นอกจากจะสร้างความโกลาหล และกระสับกระส่ายให้แก่คนอื่น ๆ แล้ว สภาพจิตของปัจเจกบุคคลก็ตกอยู่ในห้วงแห่งความกระสับกระส่ายเช่นเดียวกัน หากวิเคราะห์สภาพจิตในประเด็นนี้ก็ดูประหนึ่งน้ำที่ถูกกวนให้ขุ่น เราไม่สามารถมองเห็นใบหน้าในขณะที่น้ำขุ่น ฉะนั้นใด ปัจเจกบุคคลก็ไม่สามารถมองเห็นความสะอาด สงบ และสว่างในใจได้ หากบรรยากาศภายนอก และภายในเต็มไปด้วยการทะเลาะวิวาทกันและกัน ฉะนั้น ดังที่

⁶⁵ พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/ ๒๗๕-๒๗๖/๓๘๔.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “พึงเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับ การทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ้งร้าย มีใจเป็นอิสระ (จากกิเลส) อยู่”⁶⁶

๖.๒ การสูญเสียทรัพย์สิน กรณีศึกษาเกี่ยวกับผลเสียของการวิวาทสามารถ วิเคราะห์ได้จากการที่พระองค์ทรงนำประเด็นเกี่ยวกับนกสองตัวที่ทะเลาะวิวาทกันเพราะไม่ สามารถหาบทสรุปเกี่ยวกับการแบ่งปลาว่า ใครควรได้ส่วนไหน แต่วาระสุดท้ายได้ข้อร้องให้ สุนัขจิ้งจอกเป็นคนกลางทำหน้าที่ในการแบ่ง ความจริงที่ปรากฏก็คือ นกสองตัวได้หางและ หัวปลา ส่วนกลางตัวของปลานั้นสุนัขจิ้งจอกได้นำไปให้ภรรยาของตัวเอง ด้วยเหตุนี้ สุนัข จิ้งจอกจึงได้เปรยว่า “เพราะการทะเลาะ สัตว์จึงผ่ายผอม ทรัพย์จึงสิ้นไป พวกนกก็เสื่อม เพราะการทะเลาะวิวาทกัน”⁶⁷ ในขณะที่นกสองตัวได้ปรับทุกข์กันว่า “ถ้าเราไม่วิวาทกันไซ้ไร่ ท่อนกลางก็จักเป็นอาหารไปได้นานวัน เพราะวิวาทกัน สุนัขจิ้งจอกจึงนำเอาปลาตะเพียนแดง ที่ไม่ใช่หัวไม่ใช่หาง คือท่อนกลางไป” จากประเด็นดังกล่าวพระพุทธเจ้าทรงสรุปว่า⁶⁸

“ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน เกิดการทะเลาะวิวาทกันในที่ใด ก็จะไป พากันไปหาผู้ตั้งอยู่ในธรรมในที่นั้น ผู้วินิจฉัยคดีนั้นเป็นผู้ตัดสินให้พวกเขา ในการ ทะเลาะนั้น ก็จะไปพากันหมดสิ้นทรัพย์ไป พระคลังหลวงก็จะเพิ่มพูน”

๖.๓ การสูญเสียความสมานฉันท์ในสังคม “สังคมสงฆ์” ถือได้ว่าเป็นสังคมที่ พระพุทธเจ้าทรงออกแบบ และสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นสังคมแห่งการรองรับการพัฒนาตนเอง หรือ เป็นสังคมที่เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติตนเพื่อแสวงหาความจริงสูงสุด ฉะนั้น พระองค์ทรงให้ ความสำคัญต่อคำว่า “สงฆ์” มากกว่า “พระองค์” ไม่ว่าจะเป็นการถวาย “สังฆทาน” หรือพิธีกรรม ที่ต้องให้ครบองค์สงฆ์⁶⁹ ฉะนั้น หากใครก็ตามพยายามที่จะทำลายสงฆ์นั้น หรือก่อความ วุ่นวายในสงฆ์ พระองค์บัญญัติให้การกระทำในลักษณะดังกล่าวนั้นผิดทั้งวินัย⁷⁰ และผิดกรรม⁷¹ ด้วย

ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงออกแบบให้สังคมสงฆ์เป็น “สังคมแห่งสมานฉันท์” และ “เอื้อ ต่อการปฏิบัติธรรม” ดังกล่าว จึงตรัสโทษของการวิวาทที่เกิดจากการทะเลาะวิวาทเอาไว้ อย่าง น่าสนใจว่า “ทิวี่⁷² ความยินดียินร้าย⁷³ การมุ่งหวังการแพ้ชนะ⁷⁴ เพื่อให้ได้มาซึ่งโลกธรรม ไม่ว่า

⁶⁶ บุ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๓/๒๐๓.

⁶⁷ บุ.ช. (ไทย) ๒๗/๓๗/๒๖๑.

⁶⁸ บุ.ช. (ไทย) ๒๗/๓๘/๒๖๑.

⁶⁹ คำว่า “สงฆ์” ในระบบพิธีกรรม เช่นการบวชนั้น ต้องมีพระภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป.

⁷⁰ พระองค์ได้ปรับอาบัติสังฆาทิเสสแก่พระเทวทัตต์ หลังจากที่พระเทวทัตต์ทำสงฆ์ให้แตกจากกัน.

⁷¹ การทำสงฆ์ให้แตกจากกันนั้น จัดได้ว่า “เป็นอนันตริยกรรม” เช่นเดียวกับการฆ่าบิดา หรือมารดา.

⁷² บุ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๓/๒๐๓.

⁷³ บุ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๓/๒๐๕.

⁷⁴ บุ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๗/๒๐๓.

จะเป็นลามก ยศ สรรเสริญ และความสุขส่วนตน⁷⁵ แล้วกล่าวคำย่ำยี ดูหมิ่น⁷⁶ และกล่าวเสียดสีคนอื่น ๆ⁷⁷ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการทะเลาะกัน การบาดหมางกัน การแก่งแย่งกัน การวิวาทกัน และการมุ่งร้ายกัน ฉะนั้น บุคคลเห็นโทษนี้แล้ว จึงควรงด เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ่งร้าย มีใจเป็นอิสระ (จากกิเลส) อยู่”⁷⁸

เมื่อสรุป “บาป” ของการทะเลาะวิวาทตามนัยดังกล่าวพบว่า ข้อขัดแย้งอย่างระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคลก่อให้เกิดผลเสียแก่โจทก์และจำเลยในหลายประเด็นด้วยกัน

(๑) เสียทรัพย์สิน การนำคดีขึ้นสู่ศาลโดยไม่ได้ดำเนินการเจรจาไกลเกลี่ยนั้น จะทำให้โจทก์และจำเลยต้องจ้างทนาย ในขณะที่เดียวกัน หากแพคดีอาจจะต้องเสียเงินเพื่อชดเชยค่าเสียหาย หรือถูกศาลปรับในบางกรณี

(๒) เสียเวลา โจทก์และจำเลยจะต้องสละเวลาเพื่อไปขึ้นศาล ซึ่งบางคดีนั้นจะต้องเสียเวลาในการสืบพยานปากต่าง ๆ หลายปีด้วยกันกว่าคดีจะจบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้ามีการอุทธรณ์ และว่ารายการคดีที่มีอยู่ในศาลนั้นก็ยังมีมากมายอยู่แล้ว จึงจำเป็นต้องใช้เวลานานในการตัดสิน

(๓) เสียความรู้สึก ในขณะที่มีการสืบพยานนั้น ทนายอาจจะมีการซักโจทก์หรือจำเลยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่จริง และนอกจากนั้น หากมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งชนะ ก็จะทำให้อีกฝ่ายเสียความรู้สึก และไม่พอใจในคำตัดสินของศาล

(๔) เสียมิตรภาพ บางคดีนั้น โจทก์และจำเลยเป็นเพื่อนรัก หรือเป็นเพื่อนบ้านกัน แต่เมื่อเกิดข้อขัดแย้งในด้านใดด้านหนึ่ง ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งฟ้องร้อง การฟ้องร้องในลักษณะดังกล่าวนี้ได้ทำให้เพื่อนบ้าน หรือมิตรต้องกลายเป็นศัตรูกันจนเป็นเหตุทำร้ายกันจนเสียชีวิต

(๕) เสียโอกาส การนำคดีขึ้นสู่ศาลนั้น ในบางกรณีอาจจะทำให้เสียโอกาส เพราะในความเป็นจริงแล้ว คู่กรณีสามารถหาทางออกร่วมกันโดยการพูดคุยกันโดยผ่านผู้ใหญ่หรือคนกลางก็ได้ แต่เมื่อนำคดีขึ้นสู่ศาล และศาลประทับรับฟ้องเพื่อนำสืบคดีแล้ว หากคู่กรณีสามารถที่จะค้นหาทางออกร่วมกันได้ ก็จะทำให้เสียโอกาสดังกล่าว

๗. บทส่งท้าย

พระพุทธศาสนายอมรับว่า ความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็น (Necessity) ในระดับโลกวิสัย เพราะ “ความขัดแย้ง” จัดได้ว่าเป็น “ทุกข์ของบุคคลและสังคม” ประการหนึ่ง

⁷⁵ พ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๓/๒๐๓.

⁷⁶ พ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๕/๒๐๕.

⁷⁷ พ.ม. (ไทย) ๒๕/๕๗/๓๐๐.

⁷⁸ พ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๓/๒๐๓-๒๐๔.

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมองว่าความขัดแย้งเป็น “ธรรมชาติ” หรือ “ธรรมดา” ของสังคมทั่วไป จนอาจจะกล่าวได้ว่าเป็น “สิ่งจำเป็น” ของสังคม เพราะสรรพสิ่งในสังคมนั้นแปรเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา (อนิจจัง) ผลจากการแปรเปลี่ยนดังกล่าวนี้จึงทำให้เกิดบรรยากาศของ “ทุกข์” หรือ “ความขัดแย้ง” ซึ่งเป็นสภาวะหรือบรรยากาศที่ดำรงอยู่ในภาพเดิมไม่ได้ สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งก็เพราะทุกสิ่งทุกอย่างนั้นในแง่ของโลกวิสัยนั้นไม่สามารถเป็นไปตามความต้องการ หรืออำนาจของสิ่งใด หรือบุคคลใด กล่าวคือไม่มีสิ่งใด หรือบุคคลใดบังคับให้มันไม่เปลี่ยนแปลงหรือไม่ให้ขัดแย้งกัน (อนัตตา) ฉะนั้น เมื่อกล่าวโดยธรรมชาติแล้ว สรรพสิ่งต้องขัดแย้งกัน แต่ถึงกระนั้น พระพุทธศาสนาก็ได้เหลือ “พื้นที่” ของความ “ไม่ขัดแย้ง” เอาไว้ให้ “สภาวะสูงสุด” นั่นก็คือ “พระนิพพาน”

อย่างไรก็ดี ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ความขัดแย้งได้ก่อให้เกิดการพัฒนาคุณค่าภายในของมนุษย์ในเชิงอัตวิสัย และมีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณค่าในเชิงปรวิสัย เช่นเดียวกัน กล่าวคือ ความขัดแย้งก่อให้เกิดการพัฒนาการระบบการเมืองการปกครอง การบัญญัติพระวินัย การจัดระเบียบสังคม และการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจ ฉะนั้น ความขัดแย้งในพระพุทธศาสนาสะท้อนภาพทั้งที่เป็นบุญและเป็นบาป ประเด็นจึงอยู่ที่ว่า เราจะมีท่าทีต่อความขัดแย้ง หรือวางบทบาทของตนเองในสถานการณ์ของความขัดแย้งอย่างไร จึงจะสามารถดำรงตนอยู่บนสถานะของความขัดแย้งได้อย่างประสานสอดคล้องกับชีวิตและสังคม

ด้วยเหตุนี้ หากเรายอมรับว่า ความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็น และเป็นธรรมชาติของมนุษย์และสังคมในระดับโลกวิยะแล้ว หน้าที่สำคัญของมนุษย์และสังคมจึงไม่ได้อยู่ที่ “การหลบหนี” หรือ “สลาย” ความขัดแย้ง หากแต่ยอมรับสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ในฐานะที่เป็น “ทุกข์” ประการหนึ่งของชีวิตและสังคม และแสวงหาคำตอบว่า ความขัดแย้งเกิดจากอะไร นำไปสู่อะไร เราควรจะมีท่าที รวมไปถึงการแสวงหาทางออก หรือหาเครื่องมือเพื่อนำไปจัดการความขัดแย้งให้ถูกต้องตามหลักเหตุ ผล ตน ประมาณ กาล บุคคล และชุมชนได้อย่างไร⁷⁹ จึงจะทำให้มนุษย์และสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข.

⁷⁹ ผู้สนใจเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งเชิงพุทธ พึงศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน พระมหาธรรมชา ฐมมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศีลภาครณิคุ้มแม่ตาช้าง จ. เชียงใหม่”, อ่างแล้ว.